

Betygets värde

En analys av hur konkurrens påverkar betygssättningen vid svenska skolor

En rapport skriven av
Jonas Vlachos
på uppdrag av Konkurrensverket

Uppdragsforskningsrapport: 2010:6
Jonas Vlachos
ISSN-nr 1652-8069
Konkurrensverket, Stockholm 2010

Förord

I Konkurrensverkets uppdrag ligger bland annat att främja forskning på konkurrens- och upphandlingsområdet.

Konkurrensverket har gett docent Jonas Vlachos vid Stockholms universitet i uppdrag att undersöka förhållandet mellan skolkonkurrens och betygsättning.

Till projektet har knutits en referensgrupp. Den har bestått av Mikael Lindahl, Uppsala universitet, Jonas Sandqvist, Skolverket, Fredrik Lind och Mattias Svantesson, Skolinspektionen, Carl-Gustaf Stawström, Friskolornas Riksförbund samt Jonas Björnerstedt och Joakim Wallenklint båda på Konkurrensverket.

Det är författaren som svarar för slutsatser och bedömningar i rapporten.

Stockholm, december 2010

Dan Sjöblom
Generaldirektör

Innehåll

Sammanfattning	6
Summary	8
1 Inledning	10
2 Skolkonkurrens, skolkvalitet och betygsinflation	14
3 Skolval och friskolor i Sverige	18
3.1 Det svenska skolvalet.....	18
3.2 Studieresultat, kostnader och segregation.....	22
4 Betygsinflation och kopplingen till konkurrens	24
5 Skiljer sig betygssättningen i kommunala och fristående skolor?	28
5.1 Skillnader mellan fristående och kommunala grundskolor.....	29
5.2 Skillnader mellan kommunala och fristående gymnassieskolor	30
5.3 Förhållandet mellan betyg och nationella prov	31
5.4 Betyg i praktiskt/estetiska ämnen och ämnen med nationella prov	33
5.5 Sammanfattning av skillnader i betygssättning.....	34
6 Skolkonkurrens och betygssättning: Metod	35
6.1 Att mäta konkurrens.....	35
6.2 Att mäta betygsinflation.....	37
6.3 Metod	38
7 Skolkonkurrens och betygssättning: Resultat	41
7.1 Förhållandet mellan betyg och nationella prov	41
7.2 Praktiskt/estetiska ämnen och ämnen med nationella prov	43
7.3 Effekten på gymnasiebetyg.....	45
7.4 Sammanfattning av resultaten.....	46
8 Fördjupningar	49
8.1 Toppbetyg.....	49
8.2 Olika grupper.....	51
8.3 Påverkan mellan grund- och gymnasieskolan.....	52
8.4 Sammanfattning	55
9 Sammanfattning och slutsatser	56
Referenser	59
Appendix	64

Appendix A.....	64
Appendix B	65

Sammanfattning

Ökad konkurrens leder i allmänhet till att kundernas önskemål i allt högre grad tillfredställs. Detta är ofta själva syftet med konkurrensutsättning men i vissa sammanhang kan det få negativa konsekvenser. I det svenska utbildningssystemet är betygen ytterst betydelsefulla för den enskilde eleven. Det finns därför anledning att misstänka att den konkurrensutsättning som introducerats i den svenska skolan har bidragit till den betygsinflation som observerats under samma period. Syftet med denna rapport är att undersöka om så är fallet.

Betygsinflation är problematiskt av flera skäl. Minskad likvärdighet i betygssättningen att betygsintagningen till högre studier förlorar sin legitimitet. Då betyg är en bättre indikator på framtida studieframgång än andra urvalsinstrument är detta ett betydande problem. Vidare tenderar elever att lära sig mindre när det är lätt att uppnå höga betygsnivåer. Slutligen försvåras kvalitetsutvärderingen av enskilda skolor om betygen inte är jämförbara.

Denna rapport undersöker skillnader mellan betyg och resultat på nationella prov, mellan betyg i praktiskt-estetiska ämnen och ämnen med nationella prov samt mellan gymnasie- och grundskolebetyg. Först konstateras att skillnaderna i betygssättning mellan fristående och kommunala skolor i dagsläget är försumbara. Däremot förefaller de fristående gymnasieskolorna ha varit generösa i betygssättningen under åren kring sekelskiften medan de fristående grundskolorna var relativt generösa under 00-talets första hälft. De senaste åren har däremot skillnaderna i betygssättning varit små.

Däremot är det tydligt att den ökade konkurrensen mellan skolorna i viss mån bidragit till den betygsinflation vi sett i Sverige under de senaste 10 till 15 åren. Medan rapporten främst fokuserar på den konkurrens som uppstått i och med friskolornas expansion så tyder resultaten på att även konkurrens mellan kommunala skolor spelar viss roll. Några resultat tyder dessutom på att övergången från ett normbaserat till ett målstyrt betygssystem ledde till att konkurrensens påverkan på betygsinflationen ökade.

Enligt den analys som genomförts är emellertid konkurrensen inverkan på betygsinflationen liten; en expansion av friskolesektorn på tio procentenheter skulle enligt skattningarna ha lett till en höjning av genomsnittsbetygen på mellan ett och två meritvärdespoäng. Då det maximala meritvärdet uppgår till 320 och medel ligger kring 206 är denna effekt närmast trivial. Samtidigt ska det framhållas att analysen av flera skäl sannolikt underskattar den sanna effekten på betygsinflation som konkurrensen ger upphov till. Vad den sanna effekten av konkurrens mellan skolor är går inte att svara på inom ramen för denna rapport, men även om denna är ett par gånger större än den här uppskattade så skulle ändå en betydande betygsinflation kvarstå att förklara.

Att åtgärda dessa problem genom att begränsa konkurrensen förefaller svårt, inte minst då även kommunala skolor konkurrerar med varandra. En bättre väg är därför att göra betygssystemet bättre förankrat exempelvis via ett förhållandevis heltäckande system av centralt rättade nationella prov. På gymnasiet är detta svårt att genomföra då det kursbaserade betygssystemet sätter upp logistiska hinder. Ett alternativ vore att återgå till ett system med slutbetyg i varje ämne men det finns i detta sammanhang självklart fler aspekter att beakta.

En mer generell lärdom är att avregleringar och konkurrensutsättningar av branscher som tidigare präglats av offentlig produktion måste föregås av en noggrann analys. Genom att ha en klar bild över vilka problem konkurrensutsättningen av den specifika branschen kan orsaka är det också möjligt att vidta de åtgärder som krävs för att minska eventuella skadeverkningar. I skolans område genomfördes konkurrensutsättningen samtidigt som skolan kommunaliserades, de centrala skolmyndigheternas roll övervakande och rådgivande roll försvagades och ett nytt betygssystem infördes. Sammantaget förefaller den inte förvånande att dessa reformer sammantaget resulterade i betygsinflation.

Om man ser bortom betygsfrågan pekar denna rapport på att det inte är uppenbart att den enskilde och samhället har samma motiv när det gäller utbildningsval, vilket också en av anledningarna till att utbildning är kraftigt subventionerad. Dessutom är informationsproblemen i utbildningssektorn stora vilket gör det svårt att göra ett informerat skolval. Vidare finns det inom utbildningssektorn i princip inga möjligheter att utkräva ansvar om utbildningen inte lever upp till den kvalitet den enskilde förväntat sig.

Dessa problem finns självfallet oavsett om utbildningen är konkurrensutsatt eller inte och det är inget som garanterar att en offentlig monopolist skulle leverera en högkvalitativ tjänst. Problemen innebär dock att det måste finnas offentliga regleringar och sanktionsmöjligheter inom skolans område då det är tveksamt att marknadskrafterna själva kommer att leverera önskvärda resultat; oavsett om detta är ur den enskildes eller samhällets perspektiv. För att uppnå konkurrensneutralitet mellan offentliga och privata skolor är det därför viktigt att dessa regler gäller lika för alla skolor, oavsett huvudman.

Summary

Increased competition generally leads to increased attempts to satisfy customer demands. This is often the very purpose of competition, but in some contexts this may have negative consequences. In the Swedish educational system, grades are very important for the individual student. There is thus reason to suspect that the competition has been introduced in the Swedish school system has contributed to the grade inflation observed over the same period. The purpose of this report is to analyze whether this is the case.

Grade inflation is problematic for several reasons. First of all, it may reduce the legitimacy of using grades as a screening instrument for higher education. As grades are better indicators of future academic success than other known screening instruments, this is potentially a significant societal loss. Furthermore, students tend to learn less when it is high grades can be easily achieved. Finally, quality comparisons between individual schools can be compromised if grades are not comparable.

This report examines the differences between grades as test scores, between grades in practical/esthetical subjects, and between secondary and primary school grades. The first results suggest that the differences in grade setting standards between municipal schools and private voucher schools are currently are negligible. It appears, however, as if the independent secondary schools were generous in grade setting in the years around the turn of the century, while the independent primary schools were relatively generous during the first half of the last decade. In the most recent years, however, differences in grading have been minor.

It is further evident that the increased competition between schools to some extent has contributed to the grade inflation observed in Sweden during the last 10 to 15 years. While the report primarily focuses on the competition caused by the expansion of private schools, the results suggest that competition between public schools play a role. Some results also suggest that the transition from a norm based to a criterion based grading system increased the impact of competition on grade inflation.

According to the analysis carried out, the effect of competition on grade inflation is rather limited; an increase in the share of students in private schools by ten percentage points is estimated to increase average grades by between one and two merit points. Since the maximum merit value amounts to 320 and the average is around 206, this effect is almost trivial. It should however be noted that the analysis for several reasons are likely to underestimate the true effect of competition on grade inflation. What is the true effect size is cannot be answered in the context of this report, but even if this would be a few times larger than the estimates presented, a significant share of grade inflation would still remain unexplained.

To address the problems of grade inflation by limiting the competition is difficult, especially considering that also public schools compete among each other. A better way is to handle the problem is to make the grading system better anchored, for

example through a relatively comprehensive system of centrally-marked national tests. In the secondary school, this is difficult to implement as the course based grading system sets up logistical obstacles. One option would be to revert to a system of final grades in each subject but there are in this context, of course, other aspects to consider as well.

A more general lesson is that deregulation and the opening of industries previously been characterized by public production must be preceded by a careful analysis. By having a clear picture of the potential problems that the introduction of competition to a specific sector can cause, it is also possible to undertake measures necessary to reduce the potentially harmful consequences. School competition was introduced during a time when schooling responsibility was decentralized, when the supervisory and supportive functions of the central school authorities were weakened, and a new grading system was introduced. All in all, it is not surprising that these reforms cumulatively resulted in grade inflation.

Looking beyond the issue of grading, this report highlights that it is not clear that the individual and society have the same motives in terms of educational choices, which is also one of the reasons why education is heavily subsidized. Moreover, information problems in the education sector are major, making it difficult for many individuals to make an informed school choice of school. Furthermore, there are in education virtually way of holding a provider of low quality education accountable ex post.

Many of these problems exist regardless of the degree of competition and there is no guarantee that a public monopoly would deliver a high quality service. The existence of these problems makes it clear, however, that the government has an important regulatory and supervisory function to play. It is questionable that market forces alone will deliver desirable results, whether this is from the individual's or society's perspective. In order to achieve competitive neutrality between public and private schools, it is therefore important that these rules apply equally to all schools, be they public or private.

1 Inledning

Att låta privata aktörer ta över produktionen av offentligt finansierade tjänster har blivit allt vanligare inom vård, skola och omsorg. En av de grundläggande idéerna bakom detta är att medborgarnas val mellan olika konkurrerande alternativ kommer att leda till förbättrad kvalitet i de tjänster som erbjuds. I stället för att på politisk väg försöka detaljstyra en komplex verksamhet så är förhoppningen att konkurrensutsättningen ska leda till att de som bäst förstår sig på verksamheten får incitament att förbättra den. De kvalitetshöjande effekter av att ha ett flertal aktiva aktörer som tjänstefruktörer kan antas vara särskilt stora när medborgarna har skilda behov och önskemål.

Ett område där preferenser och behov skiljer sig mycket åt är inom skolan. Då det finns skilda uppfattningar om olika pedagogiska inriktningars värde och då skolan är en viktig förmedlare av normer och värderingar är det knappast förvånande att förhoppningarna vid friskolereformens införande i början av 1990-talet var stora. Reformen skulle öka den pedagogiska mångfalden, konkurrensen skulle stimulera alla skolor – privata som offentliga – att förbättra kvaliteten på verksamheten och det på ett kostnadseffektivt sätt.

Friskolorna har också blivit ett viktigt inslag i det svenska utbildningsväsendet men samtidigt är det rimligt att påstå att förhoppningarna inte fullt ut infriats. Visserligen är kundnöjdheten stor bland elever i friskolor och deras föräldrar men exempelvis verkar de positiva effekterna på elevernas kunskapsutveckling av friskolereformen ha varit begränsade.¹ Samtidigt finns en oro att konkurrensutsättning och skolval även leder till vissa negativa sidoeffekter som segregation och betygsinflation.

Oron att ökad konkurrens ska leda till ökad betygsinflation är utan tvekan befogad. Hela idén bakom konkurrensutsättning är att skolorna ska erbjuda tjänster som bättre motsvarar kundernas önskemål. I det svenska skolsystemet – där betygen är viktiga för antagning till högre studier – är det uppenbart att den enskilde gärna vill ha så höga betyg som möjligt. Samhället har däremot ett intresse av ett betygssystem som ger en korrekt indikation av elevens kunskapsnivå och måluppfyllelse. Det vore därför närmast överraskande om inte ökad konkurrens ledde till betygsinflation.

Betygsinflation kan därför ses som ett specialfall av det mer generella problemet att det inte självklart ligger i samhällets bredare intresse att skolsystemet fullt ut tar

---

¹ Björklund m.fl. (2010) går igenom de studier som analyserat effekterna av den svenska skolvalsreformen på elevernas kunskapsutveckling. Några tidiga studier hittade relativt stora positiva effekter av skolkonkurrens på elevernas prestationer men senare studier har hittat mycket små positiva effekter. I en intressant studie som följer eleverna över tiden så hittar Böhlmark och Lindahl (2008) små positiva effekter av skolvalet på elevernas kortsiktiga skolprestationer medan utbildningsresultaten på längre sikt verkar inte ha påverkats. Det är även möjligt att de kortsiktiga resultaten åtminstone delvis drivs av betygsinflation.

hänsyn till den enskildes önskemål. En viktig anledning till att utbildning är kraftfullt subventionerad i de flesta samhällen är just att de privata prioriteringarna vad gäller utbildning kan skilja sig från samhällets. Exempelvis kan inkomstskatter och kunskapsexternaliteter göra att samhället har ett större intresse för att elevens kunskaper höjs än vad den enskilde eleven och dennas föräldrar har. Omvänt så kan den enskilde ha incitament att överutbilda sig för att förbättra sin ställning på arbetsmarknaden relativt andra även om utbildningen i sig är av begränsat värde.²

Bristande information kan också begränsa de positiva effekterna av skolval och konkurrensutsättning. Det är inte självklart att alla – eller ens en stor del – av medborgarna har den kunskap som krävs för att kunna göra ett informerat skolval. Den information som finns att tillgå är begränsad och det är svårt att avgöra vilka skolor som håller hög kvalitet. Även för en relativt välinformerad individ är det dessutom svårt att veta vilket skolval som är rätt; skolans mål är mångfacetterade och den pedagogiska vetenskapen levererar sällan entydiga svar om hur en skola bäst uppnår dessa. Vidare kan de svar som finns vara svåra att koppla till en skolas faktiska verksamhet. Detta är naturligtvis problem som finns i alla skolsystem, oavsett graden av skolval och även en byråkratisk kontrollapparat har svårt att bedöma kvaliteten hos enskilda skolor. Ett av motiven bakom kundvals-system är att de kan leda till bättre kvalitetsövervakning och det är en öppen fråga vilket system som fungerar bäst.

Även om ett kundvals-system är bra på att hantera kvalitetsövervakningen så kan bristande emellertid information bland kunderna bidra till betygsinflation. Anledningen är att betygen är den kanske viktigaste indikatorn på en skolans kvalitet som föräldrar och elever har tillgång till. Även de som egentligen inte är intresserade av generös betygssättning kan därför i avsaknad av bättre information välja skola på basis av vilka betyg skolan ger. Detta ger i sin tur skolorna incitament att sätta generösa betyg.

Det finns alltså flera skäl till att en omfattande kontrollapparat av skolornas betygssättning kan vara nödvändig i ett konkurrensutsatt skolsystem.³ Utan en sådan kontrollapparat finns det risken att betygen förlorar både sin legitimitet och sitt värde som antagningsinstrument för vidare studier. Eftersom det mesta tyder på att betygen är överlägsna andra antagningsinstrument är detta en betydande förlust.⁴ Ytterligare ett problem med betygsinflation är att eleverna faktiskt lär sig mindre när betygssättningen är generös, troligtvis beroende på att de anstränger sig mindre.⁵ Slutligen betyder betygsinflation att en viktig kvalitetssignal kan gå

---

² Björklund och Lindahl (2005) gör en utmärkt genomgång av de huvudsakliga argumenten som pekar på skillnader i privat och samhällelig avkastning på utbildningsinvesteringar.

³ Självfallet kan betygssättningen även behöva granskas inom ramen för system där skolorna inte är konkurrensutsatta.

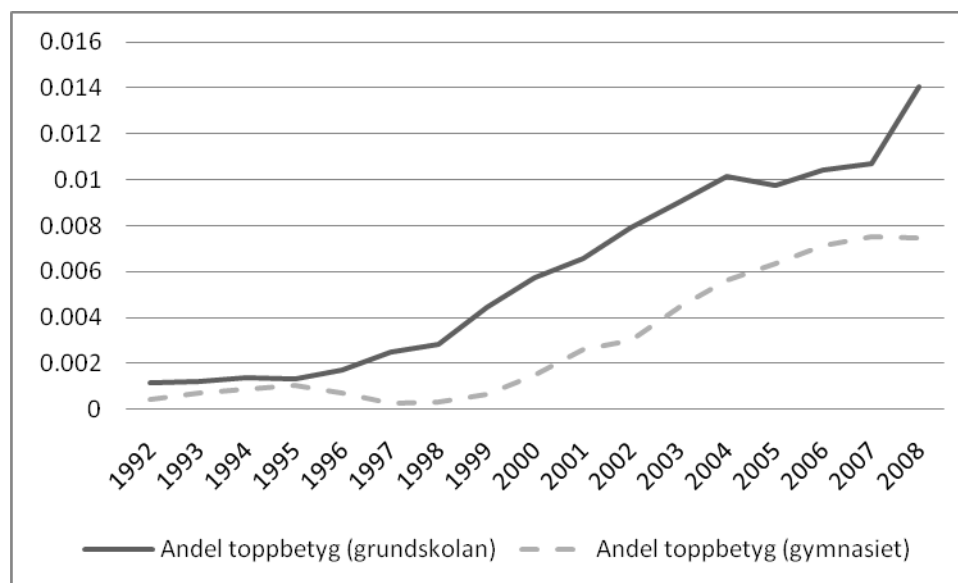
⁴ Se kapitel 10 i Björklund m.fl. (2010).

⁵ Denna typ av effekter kommer att vara särskilt starka när det är lätt att uppnå det högsta möjliga betyget. Framförallt verkar högpresterande elever prestera sämre när betygssättningen är generös. Se Betts och Grogger (2003), Figlio och Lucas (2004) och Bonesronning (2004a).

förlorad vilket försvårar den kvalitetsövervakning som både marknad och byråkrati utövar.

Mycket tyder också på att betygsinflation är ett problem i den svenska skolan. Samtidigt som betygen ökat så har kunskapsutvecklingen bland svenska elever varit negativ sedan mitten av 1990-talet. Mest slående är kanske att andelen elever med toppbetyg ökat mycket snabbt, vilket framgår av Figur 1.1. Detta skulle kunna förklaras av att kunskapsutvecklingen för denna elevgrupp varit positiv men Skolverkets genomgångar tyder på att kunskapsnivån sjunkit även bland hög-presterande elever.⁶

Bild 1.1 Andel elever med toppbetyg

Not: Andel toppbetyg i grundskolan är andelen elever som hade minst 4,9 i snittbetyg under det relativa betygssystemet (till och med 1997) och 320 i meritvärde 1998 och framåt. Andel toppbetyg i gymnasiet är andelen elever som hade 5,0 i snittbetyg under det relativa betygssystemet (till och med 1996) och 20,0 i meritvärde 1997 och framåt.

Figuren visar andelen toppbetyg för samtliga elever men på gymnasiet skiljer sig självfallet nivåerna från program till program. Av de ca 700 elever som uppnådde maxpoäng under 2008, gick ca 450 på det naturvetenskapliga programmet (Skolverket, 2009b). På detta program har andelen elever med toppbetyg ökat från 0,1 procent år 1997 till 3,5 procent 2008.⁷

Att denna utveckling skulle bero på det ökade inslaget av skolval och ökad konkurrens mellan skolor är emellertid inte självklart. Skolan har gått igenom stora förändringar de senaste 20 åren och förutom friskolereformen kan exempelvis kommunaliseringen av skolan och övergången från ett normbaserat till ett målorienterat betygssystem ha påverkat utvecklingen. Tidpunkten för övergången till det mål-

⁶ Se kapitel 3 i Skolverket (2009a). I den senaste PISA undersökningen (Skolverket, 2010b) finner att kunskapsnivån bland de mest högpresterande eleverna varit relativt konstant sedan 2000.

⁷ Siffrorna för 2009/2010 pekar på en liten nedgång i andelen toppbetyg på gymnasiet.

relaterade systemet skedde 1997 för gymnasieskolan och 1998 för grundskolan, vilket sammanfaller väl med att kurvorna i figuren ovan vänder uppåt. Syftet med denna rapport är att undersöka om – och i så fall i vilken utsträckning – betygsinflationen i den svenska skolan beror på ökad konkurrens mellan skolor.

Det är i sammanhanget viktigt att hålla isär två relaterade frågeställningar. Dels är det möjligt att friskolor systematiskt sätter annorlunda betyg än kommunala skolor, dels är det möjligt att konkurrensen mellan skolor påverkar betygssättningen generellt i systemet. Rapporten kommer att behandla båda dessa frågor även om fokus ligger på den senare.

Även om denna rapport kommer att fokusera på de potentiellt negativa effekterna av konkurrens mellan skolor så är det uppenbart att konkurrensen även kan ha positiva effekter. Många föräldrar bryr sig kvaliteten på sina barns undervisning och en möjlighet att välja skola kan få skolorna utveckla verksamheten i positiv riktning. Erfarenheter från olika sammanhang visar också att konkurrensutsättning och skolval av skolor kan leda till kvalitetsförbättringar, även om det inte är något som sker per automatik.⁸ Dessutom verkar elever, personal och föräldrar i genomsnitt vara betydligt nöjdare med fristående än med kommunala skolor.⁹ För att helhetsbilden ska bli någorlunda komplett kommer rapporten även att kortfattat behandla den vidare forskning kring friskolor och skolval som finns, då med fokus på svenska undersökningar.

---

⁸ Se Lavy (2010), Figlio och Hart (2010) samt översikten av Rouse och Barrow (2009)

⁹ En opinionsundersökning utförd för Svenskt Näringslivs räkning visar att både föräldrar och lärare är markant nöjdare med friskolornas verksamhet än med de kommunala skolornas (Modig och Wemminge, 2009ab). Liknande resultat rapporteras i en undersökning som förutom lärare och föräldrar även inkluderar elever (Laurent, 2006).

2 Skolkonkurrens, skolkvalitet och betygsinflation

De teoretiska argumenten för ett ökat inslag av skolval är att valfriheten ska leda fram till en förbättrad matchning mellan individuella behov och den utbildning skolan erbjuder. Vidare är förhoppningen att den marknadsdisciplin som konkurrensen för med sig ska leda till höjd kvalitet och ökad en effektivare resursanvändning. I ett skolsystem utan skolval har de lokala skolorna betydande monopolmakt i sitt område vilket kan göra incitamenten för att kontinuerligt förbättra verksamhetens kvalitet på ett så billigt sätt som möjligt svaga.

Även i ett skolsystem utan formellt skolval finns emellertid krafter som motverkar att enskilda skolor och deras huvudmän missbrukar sin monopolställning. Det finns en skolbyråkrati som övervakar skolorna och engagerade föräldrar granskar också löpande verksamheten. Dessutom finns en viss grad av konkurrens om eleverna eftersom familjer kan flytta om de anser att en skola den verkar. Det finns exempelvis en stor forskningslitteratur som visar att husköpare är betala att betala stora summor för att bo inom upptagningsområdet till en skola som uppfattas hålla hög kvalitet.¹⁰

Genom att koppla skolans finansiering till elevantalet skapas däremot en direkt mekanism mellan skolans popularitet och dess intäkter. Givet att föräldrarna bryr sig om utbildningens kvalitet ges skolans därmed direkta incitament att förbättra undervisningen. Dessutom kan ett ökat utbud av alternativa skolformer erbjuda en mer individanpassad utbildning än vad som är möjligt inom ramen för en gemensam skola. Att förbättrad matchning kan vara viktig framgår exempelvis av studier som visar att hur framgångsrik en och samma lärare är till betydande del beror på vilken skola denna är verksam vid och vilka elever läraren möter.¹¹ En lärare som är bra på att undervisa studiemotiverade elever kan med andra ord vara mindre framgångsrik bland mindre studiemotiverade elever, och vice versa.

Medan denna logik är bestickande finns det ett antal problem med konkurrensutsättning och skolval inom skolans område. Dels finns vissa direkta negativa effekter som kan bero på att eleverna kan få längre resväg i ett system med skolval och det kan finnas negativa effekter både för den enskilde och för skolan i stort av att elever byter skola. Vidare är det möjligt att undervisning fungerar bäst i stabila miljöer där inte lärare och skolläring utsätts för konkurrensstrycket från marknaden.

Att konkurrens potentiellt kan ha negativa effekter inom utbildningssektorn blir än tydligare när man betänker att konkurrensutsättning i allmänhet innebär att ökad hänsyn tas till kundernas önskemål. Om föräldrar främst väljer skola på basis av hur skolorna påverkar elevernas kunskapsutveckling kommer konkurrensen troligen att leda till förbättrade resultat. Om föräldrarna däremot bryr sig mer om

¹⁰ Se översikten av Black och Machin (2010).

¹¹ Se Grönqvist och Vlachos (2008) och Jackson (2010).

elevernas trivsel, skolans sociala sammansättning eller andra icke-akademiska faktorer så är det däremot rimligt att konkurrensen främst kommer att påverka dessa faktorer.

Detta belyser att utbildning är en mångdimensionell tjänst och det är inte enkelt att vare sig mäta eller väga olika kvalitetsaspekter mot varandra; varken för föräldrar eller för offentliga aktörer som har ett intresse av att förbättra utbildningens kvalitet. Risker för målkonflikter är reella vilket exempelvis visas i en studie från Storbritannien som finner att en skolas akademiska kvalitet inte är uppenbart relaterad till hur väl barnen trivs (Gibbons och Silva, 2009). Att familjer skulle ha mål och ambitioner för utbildningen som helt överensstämmer med den offentliga finansieringens är vidare inte heller sannolikt; både inkomstskatter och kunskaps-externaliteter slår exempelvis en kil mellan den privata och samhällliga avkastningen på utbildning.

Kanske allra tydligast blir motsättningen mellan privata och samhällliga ambitioner när det gäller frågor som rör betygssättning. Den enskilde har ett intresse av att få höga betyg men samhället har ett intresse av ett likvärdigt och välfungerande betygssystem. Då betygen är viktiga för antagningen till högre studier är oron att konkurrens mellan skolor ska leda till betygsinflation. Eftersom betygsinflation troligtvis inte slår jämnt mellan skolor leder detta till orättvisor i antagningen till högre studier. Ett mindre uppmärksammat problem är att eleverna troligen lär sig mindre om det är lätt att nå högsta betyg i ett ämne. Vidare är betygen en viktig kvalitetsindikator då de sammanfattar skolans övergripande måluppfyllelse. Om betygen sätts på godtyckliga grunder försvåras kvalitetsgranskningen både för byråkrater och enskilda familjer.

Ett andra huvudproblem med konkurrensättning och fritt skolval är att det finns stora informationsasymmetrier mellan kund och producent. Kunden har i de allra flesta fall betydligt sämre information än producenten och kan därför svårtligen avgöra kvaliteten på den tjänst som tillhandahålls. Detta problem har inte minst uppmärksamats inom sjukvården och är grunden för de stora skadestånd patienter i USA kan få om de blivit felbehandlade. I Sverige är skadestånden betydligt lägre men konsekvenserna för sjukhus och sjukvårdspersonal som gör sig skyldiga till felbehandlingar kan ändå bli allvarliga.

Inom utbildningsväsendet är det svårt att föreställa sig motsvarande kontrollinstanser som inom sjukvården. Det är helt enkelt ytterst svårt att definiera vad rätt behandling av enskilda elever egentligen innebär, inte minst då skolans mål är mångfacetterade och att utbildning i hög grad är en interaktiv process mellan skola och elev. Vidare kan den pedagogiska vetenskapen omöjligen leverera särskilt tydliga svar på vilken typ av undervisning som passar en enskild elev bäst. Det är därför svårt även i efterhand att avgöra hur bra kvaliteten på den utbildning man fått egentligen var. Trots att kostnaderna för den enskilde av en undermålig utbildning kan vara väldigt stora är det av dessa skäl närmast omöjligt att utkräva ansvar efter att utbildningen är avslutad.

De kvalitetsproblem kan uppstå när informationen är begränsad och utföraren har ett informationsövertag gentemot beställaren har inte uppstått i och med friskole-reformen. Snarast var dessa problem en viktig drivkraft bakom reformen och förhoppningen var att konkurrensutsättning bättre skulle hantera de styrningsproblem som informationsbristen ger upphov till än vad som var möjligt på byråkratisk väg. Utbildningens svårfångade kvalitetsaspekter innebär dock att det är en öppen fråga huruvida väl denna typ av marknadsövervakning fungerar och det finns alltid en risk att vissa utförare utnyttjar sitt informationsövertag och erbjuder tjänster av låg kvalitet.¹²

Informationsproblem av detta slag finns även i andra branscher än skola och sjukvård vilket dock inte hindrat marknaden från att fungera relativt effektivt. En viktig anledning är att producenter är måna om sitt rykte för att kunna fortsätta locka till sig kunder. En skola eller en skolkoncern har därför incitament att undvika ett rykte om att den tillhandahåller en lågkvalitativ tjänst. Hur väl denna typ av ryktesmekanismer fungerar är dock en öppen fråga och det har visat sig vara ovanligt att skolor faktiskt tvingas stänga på grund av att kunderna väljer bort dem. En förklaring till detta kan vara att även skolor av låg kvalitet kan utnyttja att vissa kundgrupper är mycket dåligt informerade eller helt enkelt inte har något större intresse för skolans kvalitet.¹³

Dessa grundläggande informationsproblem förstärks av att relevant information om enskilda skolors kvalitet i viss utsträckning saknas i Sverige. Det är svårt att få ett objektivt svar på frågan hur mycket eleverna på en viss skola lär sig i förhållande till en annan skola med likartade förutsättningar. Inte heller är det självklart att ökad informations-spridning – exempelvis om skolornas resultat på olika nationella prov – enbart skulle få positiva effekter. Provresultat bara fångar en del av skolans uppdrag och en konkurrensutsättning kan leda till ett för stort fokus på de enkelt mätbara aspekterna av kunskapsmassan. Dessutom visar erfarenheterna från USA att de flesta kunskapsmått i viss mån är öppna för manipulation från skolornas sida vilket rimligen även i den svenska skolan.¹⁴

Sammantaget är det möjligt men ingen självklarhet att ökat skolval och mer konkurrens leder till en höjd kvalitet i utbildningssystemet. Informationsproblemen är stora vilket gör det svårt för den enskilde att välja rätt skola och möjligheterna att utkräva ansvar för att utbildningen inte infriat förväntningarna är begränsade. Detta gör det möjligt för vissa aktörer att utnyttja sitt informationsövertag gentemot kunden och erbjuda en lågkvalitativ utbildning. Vidare är det möjligt att elever och

---

¹² Shleifer (1998) diskuterar privat utförande av offentligt finansierade tjänster utifrån ett principiellt perspektiv och lyfter framförallt fram de problem som kan uppstå när kvaliteten i den tjänst som levereras inte kan garanteras i avtal. Även Henrik Jordahl (2008) diskuterar att konkurrensutsättning och privatisering i branscher som präglas av den typ av informationsproblem som finns i skolan riskerar att få negativa effekter.

¹³ Ravitch (2010) diskuterar exempelvis att även skolor med usel kvalitet fortsätter att lyckas locka till sig elever i USA. Friesen m.fl. (2009) finner att föräldrar med olika utbildning och språkkunskaper reagerar mycket olika på informationen att en viss skola är av låg kvalitet.

¹⁴ Figlio och Loeb (2010) ger flera exempel på hur amerikanska skolor på olika sätt manipulerar provresultat. Sådan manipulation ökar när olika sanktioner och belöningar är knutna till provresultaten.

föräldrar har önskemål på utbildningen som inte stämmer överens med skolans bredare samhälleliga uppdrag. Det är därför nödvändigt att ett system som bygger fritt skolval är relativt hårt reglerat och att både offentliga och privata skolor regelbundet inspekteras av myndigheter som Skolinspektionen. Utan sådan kontroll är risken stor att vissa skolor kommer att leverera otillfredsställande tjänster och det är inte självklart att konkurrensen mellan skolorna kan förhindra detta. Vidare finns det en reell risk att konkurrensutsättningen av skolorna har bidragit till betygsinflationen i Sverige. Särskilt troligt är detta då den externa kontrollen av betygssättningen varit svag, åtminstone sedan det målstyrda betygssystemet infördes i mitten av 1990-talet.

3 Skolval och friskolor i Sverige

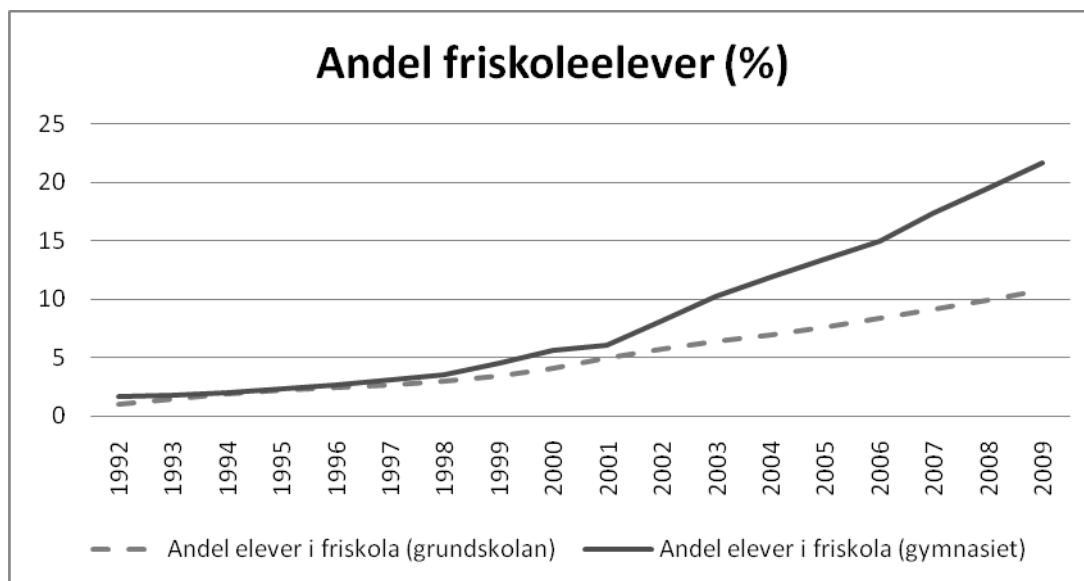
I juli 1992 ökade möjligheterna att välja skola markant i Sverige. Det blev då möjligt att välja en skola utanför det traditionella upptagningsområdet och samtidigt infördes en så kallad skolpeng som underlättade etablerandet av privata friskolor. För att driva en friskola måste huvudmannen ha tillstånd av Skolinspektionen och verksamheten finansieras av den kommunala skolpengen. Den exakta utformningen av skolpengen skiljer sig från kommun till kommun men i princip följer en viss summa pengar – baserad på kommunens genomsnittliga utgifter per elev i de kommunala skolorna – eleven, oavsett vilken skola eleven går på. I detta avsnitt presenteras vissa basfakta kring den svenska friskolereformen och resultaten från forskningsrapporter som studerat reformens konsekvenser. Slutligen behandlas existerande studier kring kopplingen mellan skolkonkurrens och betygsinflation i Sverige.

3.1 Det svenska skolvalet

Friskolereformen ger stor frihet till de enskilda skolorna i vissa avseenden men inte i alla. Det är exempelvis inte möjligt för friskolorna att ta ut egna avgifter och de får inte heller fritt välja ut de elever som tas in på en skola. Om en skola är översökt så får syskonförtur, kötid och närhetsprincip ligga till grund för urvalet. Akademiska anlagstester får däremot inte användas vid urvalet men precis som vid kommunala skolor går det att använda särskilda anlagsprover, exempelvis för konstnärlig och atletisk talang, som urvalskriterium. På gymnasiet får friskolorna – precis som de kommunala – anta elever på grundval av deras grundskolebetyg. Antagningsreglerna belyser det faktum att fristående och kommunala skolor enligt skollagen ska behandlas lika, så långt så är möjligt. Detta betyder också att det är samma läroplaner som gäller, oavsett vem som är huvudman.

Sedan genomförandet av friskolereformen har friskolorna blivit ett allt viktigare inslag i det svenska utbildningssystemet; i dagsläget får drygt tio procent av grundskoleleverna och drygt tjugo procent av gymnasieeleverna sin utbildning vid en friskola. Som kan ses i Figur 3.1 finns det inget som tyder på att den trendmässiga ökningen av andelen friskoleelever håller på att mattas av. Särskilt på gymnasiet förefaller ökningstakten snarast ha ökat under de senaste åren. En möjlig förklaring till att friskolorna är vanligare på gymnasiet än på grundskolan kan vara att gymnasieskolan är mindre reglerad än grundskolan.

Bild 3.1 Andel friskoleelever

Källa: Skolverket

Trots att det svenska skolpengssystemet närmast är världsunikt vad gäller de valmöjligheter som ges till enskilda elever och föräldrar så bedrivs i en internationell jämförelse fortfarande en stor del av undervisningen i offentlig regi. Inom EU låg år 2006 den genomsnittliga andelen grundskoleelever som gick på en privat skola cirka 13,5 procent mot 7,6 procent i Sverige. I länder som Holland och Belgien finns en lång tradition av religiöst drivna skolor och i dessa länder går betydligt mer än hälften av eleverna på en privat grundskola. Inte heller i jämförelse med våra nordiska grannländer sticker Sverige ut. År 2006 gick 4,1 procent av de norska eleverna på en privat grundskola, i Finland 6,7 och i Danmark 12,5. Vad som är speciellt med Sverige är i stället den mycket snabba expansionen av friskolesektorn sedan början på 1990-talet. Innan skolpengens införande var friskolor ett ytterst marginellt fenomen och mindre än en halv procent av eleverna gick i denna typ av skolor.

Det finns få restriktioner gällande vem som får driva en friskola i Sverige. Till skillnad från flertalet andra länder tillåts både vinstdrivande och icke-vinstdrivande aktörer och skolor med en mängd olika inriktningar är verksamma på den svenska skolmarknaden. Det vanligaste är dock att skolorna drivs som privata aktieföretag; 64 procent av friskolorna är organiserade som aktieföretag medan ideella föreningar och stiftelser ansvarar för 33 procent av skolorna.

Att skolsektorn skulle utvecklas till en marknad dominerad av aktieföretag var inte uppenbart från början. Under de första åren efter skolpengens införande drevs de flesta skolor av ekonomiska föreningar och stiftelser. De senaste tio åren har däremot utvecklingen gått mot allt fler friskolor drivna som aktieföretag, ofta som delar av en större utbildningskoncern.

Tabell 3.1 Andel elever i privat grundskola

Land	Andel i privat skola (2006)
Norge	4,1
Polen	4,5
Italien	5,5
Finland	6,7
Tyskland	6,8
Sverige	7,6
Österrike	8,1
Danmark	12,5
EU-27	13,5
Storbritannien	20,2
Frankrike	21,2
Spanien	29,7
Belgien	56,1
Holland	76,4

Källa: Eurydice (2010)

En övervägande andel, 83 procent, av de fristående grundskolorna har allmän inriktning. Dessa skolor delas in i sådana med specialpedagogisk inriktning som Montessori (28 procent), med särskild ämnesprofil (13 procent) och språklig/etnisk inriktning (7 procent). (Skolverket, 2009b). Tio procent av friskolorna är konfessionella och sex procent är Waldorfskolor. Det finns en tydlig trend mot att en allt större andel av friskolorna har en allmän inriktning eller att de har allmän pedagogisk profil med inriktning mot särskilda ämnen. Läsåret 1995/96 hade 38 procent en specialpedagogisk inriktning, 17 procent var konfessionella, var 7 procent språkligt/etniska och 3 procent hade en särskild ämnesprofil (Sandström och Bergström, 2007).

Koncentrationen bland skolkoncernerna är relativt hög och 30 procent av samtliga fristående grundskolor drivs av tio stora koncerner. Koncentrationen är ännu högre bland de fristående gymnasieskolorna och det är främst i tätorterna som de stora koncernerna tenderar att etablera sig (Skolverket, 2009c). Sett till antalet elever är Academedia störst med totalt cirka 22 000 grund- och gymnasieeleverna. Bland grundskolorna är Kunskapsskolan störst med drygt 7000 elever och bland aktörerna i gymnasieskolan märks exempelvis även John Bauergymnasiet med cirka 10 000 gymnasieelever. Det är på gymnasienivå som utvecklingen mot att allt fler av friskolorna drivs inom ramen för större skolkoncerner varit tydligast. Medan de tio största utbildningssamordnarna i grundskolan sammanlagt utbildar tre procent av grundskoleeleverna ligger motsvarande nivå på knappt nio procent för gymnasiet (Jutell och Vivansia, 2008).

Trots den snabba expansionen förefaller lönsamheten att vara god i friskolesektorn; bland de privatägda skolorna var avkastningen på eget kapital under 2008 nära 14

procent vilket kan jämföras med 9 procent för näringslivet i stort (SCB, 2010).¹⁵ Det är svårt att jämföra lönsamhet mellan företag och branscher med olika typer av avkastningsmått men det stora intresset från riskkapitalbolag för friskolesektorn tyder på att det är en attraktiv bransch att investera i.

De elever som söker sig till fristående skolor skiljer sig från den genomsnittliga eleven, främst med avseende på föräldrarnas utbildningsnivå och inkomst. Medan elever med utländsk bakgrund för ett antal år var överrepresenterade i friskolorna är så inte längre fallet. Som kan ses i Tabell 2 förefaller det som om skillnaderna i elevernas bakgrund mellan fristående och kommunala skolor är större i grundskolan än i gymnasieskolan. Detta avspeglas också i skillnaderna i elevernas betyg där resultatgapet mellan fristående och kommunala skolor är större i högstadiet än i gymnasiet. Det verkar alltså som om de fristående gymnasieskolorna vänder sig till en bredare krets elever än de fristående grundskolorna vilket också avspeglas i att friskoleandelen är högre för gymnasiet än för grundskolan.

Tabell 3.2 Elevers resultat och bakgrund

	Grundskola (åk 9)		Gymnasiet (åk 3)	
	Kommunala	Fristående	Kommunala	Fristående
Betyg	208	228	14,0	14,3
Toppbetyg	1,2%	3,5%	0,7%	1,1%
Utlandsfödda	6,6%	6,3%	7,0%	6,2%
Flickor	49%	51%	50%	48%
Moderns utbildning	12,3	13,3	12,5	12,8
Faderns utbildning	11,4	12,4	11,5	11,9
Moderns inkomst	206 000	195 000	222 000	238 000
Faderns inkomst	302 000	380 000	311 000	350 000

Not: Egna beräkningar för år 2008. Toppbetyg innebär att eleven fått högsta möjliga betyg. Föräldrarnas utbildningsnivå är angiven i antalet utbildningsår.

Som nämntes i inledningen förefaller friskolorna vara mycket populära bland elever, lärare och föräldrar vilket kan tyda på att de håller en hög kvalitet.¹⁶ Att friskolorna får goda omdömen i opinionsundersökningar är samtidigt inte helt enkelt att tolka. Det är troligt att de som aktivt väljer skola är förhållandevis intresserade av skolfrågor och kanske rent allmänt är nöjdare med skolan än andra. Exempelvis finner Gibbons och Silva (2009) att de omdömen elever och föräldrar ger om sin skola i stor utsträckning beror på andra faktorer än vilken skola eleverna faktiskt går på.

Enkla opinionsundersökningar kan därför knappast svara på frågan hur nöjda de som idag går på en friskola hade varit om de istället hade gått på en kommunal

¹⁵ Detta förefaller inte ha varit en konsekvens av finanskrisen. Under 2007 var avkastningen på eget kapital 16,3 procent för privatägda skolor vilket kan jämföras med 10,2 procent för näringslivet i stort (SCB, 2009).

¹⁶ Modig och Wemminger (2009ab) och Laurent (2006).

skola. Det är även möjligt att de positiva attityderna bland friskolornas lärare, elever och föräldrar till viss del beror på faktorer som ur ett bredare samhällsperspektiv är problematiska. Generös betygssättning skulle kunna vara en sådan faktor, en annan att skolvalet möjliggör en segregation som av den enskilde upplevs som positiv utan att den för den sakens skull gör skolsystemet bättre.

3.2 Studieresultat, kostnader och segregation

Eftersom det inte är slumpen som styr om en elev går på en friskola eller inte är det svårt att undersöka konsekvenserna av friskolereformen och de ökade konkurrensutsättningen av skolan. När man ska analysera dessa effekter är det dessutom viktigt att hålla isär effekterna för den enskilde eleven och för skolsystemet i stort.

Om exempelvis de allra mest studiemotiverade eleverna söker sig till fristående skolor så kan detta ha positiva effekter för dessa elever men negativa för dem som blir kvar på de kommunala skolorna. En annan möjlighet är att konkurrensen får alla skolor att höja kvaliteten på undervisningen men att det inte finns någon skillnad på hur fristående och kommunala skolor möter denna konkurrens. I båda dessa fall skulle det vara missvisande att utvärdera konsekvenserna av skolvalsreformerna genom att direkt jämföra eleverna på fristående och kommunala skolor.

En ganska stor mängd studier har analyserat konsekvenserna av det svenska skolvalet genom att undersöka effekterna på marknaden i stort och inte bara för den enskilde friskoleeleven. Medan flertalet av dessa studier fokuserar på elevernas studieprestationer finns det även de som undersöker effekterna på kostnaderna och på elevernas segregation. I Björklund m.fl. (2010) finns en genomgång av dessa studier, varför resultaten bara kortfattat kommer att behandlas här.

Bergström och Sandström (2005; 2007) har undersökt effekterna av den allra första friskoleexpansionen genom att se hur andelen friskoleelever i en kommun påverkar skolresultaten för en kurskull elever. De finner stora positiva effekter men det är inte säkert att denna effekt kan sägas vara kausal, det vill säga belysa ett direkt orsakssamband. Liknande resultat står emellertid att finna i Ahlin (2003) som undersöker resultaten på de nationella proven i årskurs 9. Hon relaterar dessa till andelen friskoleelever i kommunen och tar bland annat hänsyn till elevernas kognitiva förmåga i 13-årsåldern. Intressant nog verkar de positiva effekterna av en ökad andel friskoleelever enbart gälla resultaten i matematik och inte i engelska eller svenska.

I Björklund m.fl. (2003) undersöks i stället hur förändringen i andelen friskoleelever är relaterad till förändringen i betygen. De finner en positiv effekt men den är mindre än den som redovisas i studierna ovan. Dessutom måste det framhållas att betyg är ett tveksamt utfallsmått i denna typ av studier eftersom betygen är känsliga för betygsinflation, vilken i sin tur rimligen kan tänkas vara relaterad till hur hård konkurrensen är mellan skolorna. Även Böhlmark och Lindahl (2007, 2008)

använder sig av betyg när de använder en likartad ansats men har data över en längre tidsperiod. De finner små positiva effekter på högstadiesbetygen och sannolikheten att eleverna går vidare till gymnasiet. Böhlmark och Lindahl finner vidare inga tecken på att konkurrensen mellan högstadieskolor påverkar sannolikheten att eleverna studerar vidare på högskolenivå eller att gymnasiebetygen påverkas.

De finner dessutom att en ökad andel friskoleelever ökar kommunens kostnader något och leder till en viss ökning av segregationen. Mer specifikt verkar barn till högutbildade i högre grad söka sig till friskolor men detta gäller inte barn till föräldrar med höga inkomster. Samtidigt verkar andelen förstagenerationsinvandrare öka på de kommunala skolorna men andelen andragenerationsinvandrare att minska. Det ska dock framhållas att den segregation som beror på skolvalet är mycket liten i förhållande till den som beror på segregationen i boendet.

En annorlunda ansats för att undersöka konsekvensen av skolval används av Söderström och Uusitalo (2010). De undersöker effekterna av övergången till en renodlad betygsintagning vid Stockholms kommunala gymnasieskolor. Tidigare användes i Stockholm en blandning av antagning efter betyg och närhetsprincip. Av naturliga skäl finner de att koncentreras elever med höga betyg till vissa gymnasieskolor efter reformen och de med låga betyg till andra. De finner emellertid även att segregationen med avseende på invandrarstatus och föräldrarnas utbildningsnivå ökade kraftigt, vilket kanske är mindre självklart. Studien visar att effekterna av skolval inte minst är beroende på vilka grunder skolorna får välja elever. På gymnasiet är det fritt fram att sortera elever på betyg medan detta inte är möjligt på högstadiet. Det är därför inte förvånande om ökande konkurrens och skolval kan ha olika konsekvenser i grund- och gymnasieskolan.¹⁷

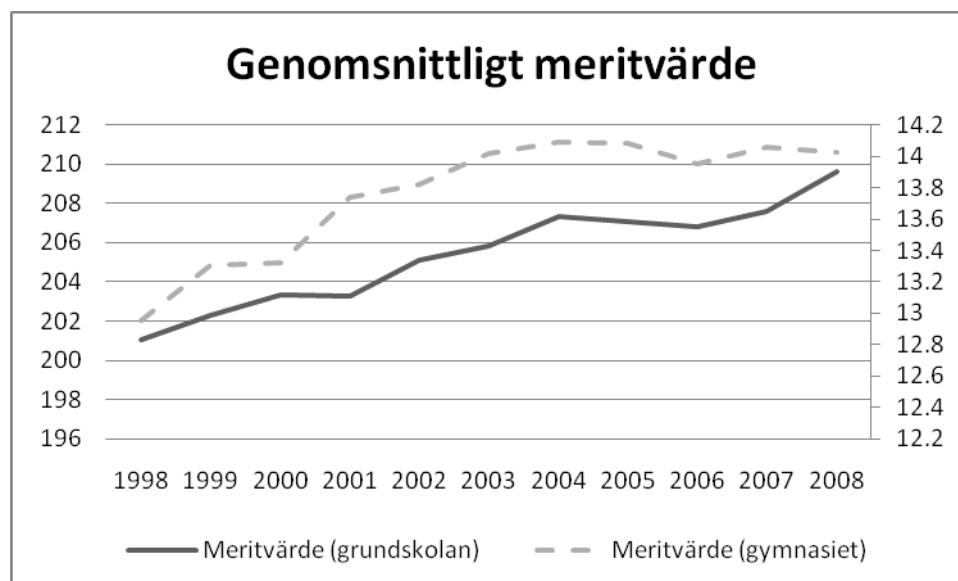
¹⁷ I MacLeod och Urquiola (2009) analyseras teoretiskt effekterna av konkurrens mellan skolor när man får och inte får välja ut eleverna på basis av deras akademiska förmågor.

4 Betygsinflation och kopplingen till konkurrens

Sedan det målrelaterade betygssystemet infördes i mitten av 1990-talet har betygen ökat både i grund- och gymnasieskolan samtidigt som kunskapsnivån har sjunkit (Skolverket, 2009a). Både Cliffordson (2004) och Wikström (2005) finner också att hela betygsökningen under de första åren med det målrelaterade betygssystemet förefaller ha berott på betygsinflation. Samtidigt har spridningen i betyg mellan elever och skolor ökat kraftigt under perioden och både Skolverket (2007; 2009d) och Skolinspektionen (2010a) har kritiserat den bristande likvärdigheten i skolornas bedömning av elevernas kunskaper. Detta tyder på att skolorna har en hög grad av diskretion i betygssättningen.

Eftersom Skolverkets rapporter bygger på en jämförelse mellan resultat på nationella prov och betyg så finns det till och med en risk för att likvärdighetsproblemen underskattas. Skolinspektionen (2010b) visar nämligen att det även finns stora skillnader i hur de nationella proven rättas på olika skolor. Inflationstendenserna i den svenska skolan syns dels på utvecklingen av toppbetyg som visades i inledningen och dels i den allmänna betygsutvecklingen sedan 1998 som visas i Figur 3.

Bild 4.1 Genomsnittligt meritvärde

Källa: Skolverket

Eftersom införandet av det målstyrda betygssystemet sammanföll med friskole-reformens införande är det möjligt att effekterna av de två reformerna skymmer varandra och det behövs följaktligen en mer detaljerad analys för att isolera effekten av konkurrens från en mer allmän inflationstendens som kan ha orsakats av det nya betygssystemet. Samtidigt kan även reformerna förstärka varandra då det är möjligt att konkurrensens effekt på betygsinflation är större i ett betygssystem med bristande förankring och likvärdighet.

Att reformerna kan samverka belyses på ett utmärkt sätt av diskussionen i SOU 2004:29 om olika strategier som elever och skolor använder sig av för att förbättra sina gymnasiebetyg. Till sådana strategier hör utformandet av specialprogram som gör att man kan ersätta nationella kurser med lokalt utformade kurser utan nationella betygskriterier. Andra strategier är att i möjligaste mån välja bort svåra kurser och ersätta dem med lätta, att eleven får tillgång till ett reducerat program som möjliggör att man kan stryka vissa svåra kurser eller att eleven väljer ett utökat program där eleven kompletterar sitt program med kurser som det är lätt att få höga betyg i. Alla dessa strategier gör att elevens faktiska kunskapsnivå – i varje fall i de centrala ämnena – kan falla samtidigt som betygen höjs.

Som framhålls av Wikström och Wikström (2005) är Sverige tämligen unikt vad gäller att överlåta bedömning och utvärdering till den enskilda skolan och läraren. På grundskolan finns de nationella proven som kan skapa en viss extern kontroll av betygssättningen men samtidigt rättas proven lokalt på skolan och ofta av den enskilde läraren. På gymnasienivå är den centrala kontrollen ännu sämre då nationella prov bara hålls i ett fåtal kurser och provresultaten samlas inte in på ett systematiskt sätt. Detta gör att möjligheterna för skolorna att använda sig av betygen som ett marknadsföringsinstrument är stora.

Även om det förefaller sig naturligt att det skulle kunna finnas en koppling mellan skolvalsreformen och betygsinflation har det visat sig svårt att finna starka belägg för detta. Detta kan dock delvis hänga ihop med de undersökningsmetoder som använts. Skolverket (2007) finner inga belägg för att avvikelserna mellan resultaten på de nationella proven och betygen i svenska, engelska och matematik skiljer sig i regioner som kan förväntas ha hög och låg konkurrens. Konkurrenten fångas i rapporten genom att jämföra storstadskommuner och kommuner med flera skolor med andra kommuner.

Ett problem med denna undersökning är att den undersöker förhållandet mellan provresultat och betyg vid en tidspunkt. Resultatet är därför känsligt för andra faktorer som kan påverka förhållandet mellan de olika prestationsmåten. Om det exempelvis finns inslag av relativ betygssättning på skolnivå så kommer betygssättningen att vara generösare i områden med många studiesvaga elever.¹⁸ Eftersom friskolor är vanligare i områden med studiemotiverade elever kan de olika effekterna motverka varandra. Det är alltså möjligt att medan konkurrensen driver upp betygsinflationen så tenderar betygssättningen av andra skäl att vara hårdare i områden med en hög grad av konkurrens. Dessutom undersöker Skolverket bara förhållandet mellan betyg och provresultat i svenska, engelska och matematik. Då betygen framförallt ökat i andra ämnen (se kapitel 2 i Björklund m.fl., 2010) är det troligt att denna ansats gör det svårt att finna tecken på betygsinflation även om sådan trots allt skulle förekomma.

---

¹⁸ Skolverket (2007) diskuterar tendenser till lokal relativ betygssättning (se avsnitt 7.1).

Wikström och Wikström (2005) har en annan ansats och jämför resultaten på högskoleprovet med gymnasiebetygen. De finner vissa belägg för att konkurrens mellan skolor – och då inte bara friskolor – är relaterad till betygsinflation. Även om ansatsen är intressant så finns det problem att jämföra resultaten på högskoleprovet med betygen då elever som har höga betyg är mindre benägna att skriva högskoleprovet. Dessutom kan ett bra resultat på ett högskoleprov som skrivs under gymnasiet påverka hur mycket eleven anstränger sig och vilka betyg han eller hon därmed får.

Att använda sig av evidens från andra länder för att undersöka frågan om betygsinflation och konkurrens kan vara svårt då skolsystemen skiljer sig väsentligt i viktiga avseenden. En del system förlitar sig mycket på centralt rättade nationella prov medan andra har externa examinatore. Dessutom spelar betygen olika roll vad gäller antagningen till högre studier vilket rimligen påverkar skolornas incitament att sätta höga betyg. Då det norska skolsystemet har stora likheter med det svenska är dock en studie av Bonesrønning (2004b) relevant. Hans ansats går ut på att identifiera hur strikta lärarna är i sin betygssättning och finner att lärare i kommuner med många skolor tenderar att vara mer generösa i bedömningen. Detta stämmer överens med hypotesen att konkurrensen driver upp betygen och är särskilt intressant då han även finner belägg för att eleverna lär sig mer när lärarna är hårda i sin betygssättning.

Det kan även vara värt att nämna några studier som har analyserat konsekvenserna av att i hög grad försöka utöva kontroll av skolorna med hjälp av standardiserade tester. Denna typ av styrning som blev nationell politik i USA i och med *No Child Left Behind*-lagen innebär att elevernas prestationer på standardiserade prov kan bli avgörande för en skolas ekonomiska förutsättning och i extrema fall dess fortlevnad. Ett flertal studier har visat att denna typ av system leder till manipulation av provresultaten.¹⁹ Skolor har visat sig vara innovativa när det gäller att hitta på sätt att inflatera provresultaten, särskilt när dessa resultat är kopplade till direkta konsekvenser för skolan eller den enskilde läraren. Det kan röra sig om rent fusk (Jacob och Levitt, 2003) eller att skolor systematiskt stänger av svagpresterande elever i samband med provtillfällena (Figlio, 2006).

Än vanligare är dock troligen att undervisningen i högre grad inriktas på att lära eleverna hur man presterar bra på proven snarare än på traditionell undervisning (Jacob, 2005; Koretz, 2008). Detta innebär exempelvis minskad undervisning i ämnen och problemområden som inte testas vilket kan ha negativa effekter för elevernas långsiktiga kunskapsutveckling. Det finns även belägg för att denna typ av incitament leder till att undervisningen fokuserar på elever som ligger nära kritiska gränser medan andra elever lämnas därhän (Neal and Schanzenbach, 2010).²⁰ Slutligen finns det belägg från USA som visar att skolorna tenderar att

---

¹⁹ Se exempelvis Jacob (2007)

²⁰ Figlio och Loeb (2010) ger ytterligare exempel på metoder som skolor använder sig av för att manipulera testresultat. De visar emellertid även att skolor svarar på incitament med att genomföra positiva förändringar som höjer kvaliteten på undervisningen.

sänka kraven för en viss betygsnivå när konkurrensen är hög. De enskilda lärarna på dessa skolor motverkar i sin tur i någon mån detta genom att justera sin betygssättning (Walsh, 2010).

Det fåtal nordiska studier som finns pekar alltså i samma riktning; mer konkurrens leder till ökad betygsinflation. I den internationella litteraturen finns tydliga belägg för att incitament kopplade till skolornas resultat kan leda till manipulation av provresultat och betyg. Eftersom betygen är viktiga för svenska elever vore det därför inte underligt om skolorna svarar på konkurrens bland annat genom att sänka betygskraven. Eftersom den externa kontrollen av skolornas betygssättning varit svag sedan det målstyrda betygssystemets har det dessutom varit enkelt för skolorna att utan allvarliga påföljder höja betygen. Detta innebär emellertid inte nödvändigtvis att vissa typer av skolor – till exempel friskolor – skulle vara mer eller mindre benägna att sätta höga betyg. Alla skolor månar om sitt elevunderlag och denna mindre önskvärda konsekvens av ökad konkurrens kan därför påverka alla typer av skolor.

5 Skiljer sig betygssättningen i kommunala och fristående skolor?

Den grundläggande fråga som denna rapport avser undersöka är om betygssättningen påverkas av konkurrens mellan skolor. En relaterad, men inte identisk, fråga är om det finns systematiska skillnader i betygssättningen mellan fristående och kommunala skolor. Givet det datamaterial som står till förfogande så är det omöjligt att ge ett definitivt svar på detta fråga men det går att analysera frågan på ett flertal olika sätt.

Ett sätt att angripa frågan är att undersöka hur betygen i årskurs nio förhåller sig till betygen i gymnasiet. Om fristående grundskolor är generösare i betygssättningen än offentliga grundskolor borde elever med ett visst betyg i nian ha lägre betyg i gymnasiet än en elev med motsvarande betyg från en offentlig grundskola. En motsvarande ansats är att undersöka om fristående gymnasieskolor tenderar att sätta relativt höga (eller låga) betyg för elever ett visst givet grundskolebetyg. Inget av dessa sätt är optimalt då det naturligtvis även kan finnas systematiska skillnader mellan hur bra skolor med olika huvudmän presterar.

Det kanske mest rättframma sättet att undersöka om skolor med olika huvudmän har olika betygskriterier är att analysera om det finns systematiska skillnader i förhållandet mellan medelbetyg och resultaten på de nationella proven i årskurs nio. Den huvudsakliga invändningen mot detta angreppssätt är att även rättningen av de nationella proven kan skilja sig från skola till skola. Slutligen är det möjligt att undersöka förhållandet mellan betygen i de praktiskt-estetiska ämnena och betygen i ämnen med nationella prov. Tanken bakom den sista ansatsen är att diskretionen i betygssättning är högst i de praktiskt-estetiska ämnena och lägst i ämnen med nationella prov.²¹

Då inget av dessa angreppssätt saknar svagheter så kommer alla fyra metoderna att användas i denna rapport. Datamaterialet består till största delen av betygsinformation från *årskurs 9-registret* och *registret över avgångna ur gymnasiet*. Dessa register innehåller slutbetygen i högstadiet och gymnasiet. För analysen av betygen på grundskolan kommer inte bara genomsnittsbetygen utan även vissa enskilda ämnesbetyg att användas. Information om elevernas prestationer på de nationella proven i årskurs 9 kommer ur SCBs *ämnesprovsregister*. Till detta har individdata för elever och föräldrar från databasen *Louise* samkörts med *Flergenerationsregistret*.

I analysen kommer bland annat skillnaden i betyg i olika ämnen att användas. De ämnen i vilka det hålls nationella prov är i grundskolan svenska, engelska och matematik. De praktiskt-estetiska ämnena är bild, musik, hemkunskap, idrott och slöjd. Genomgående används årsvis standardiserade betygsvärden där respektive

---

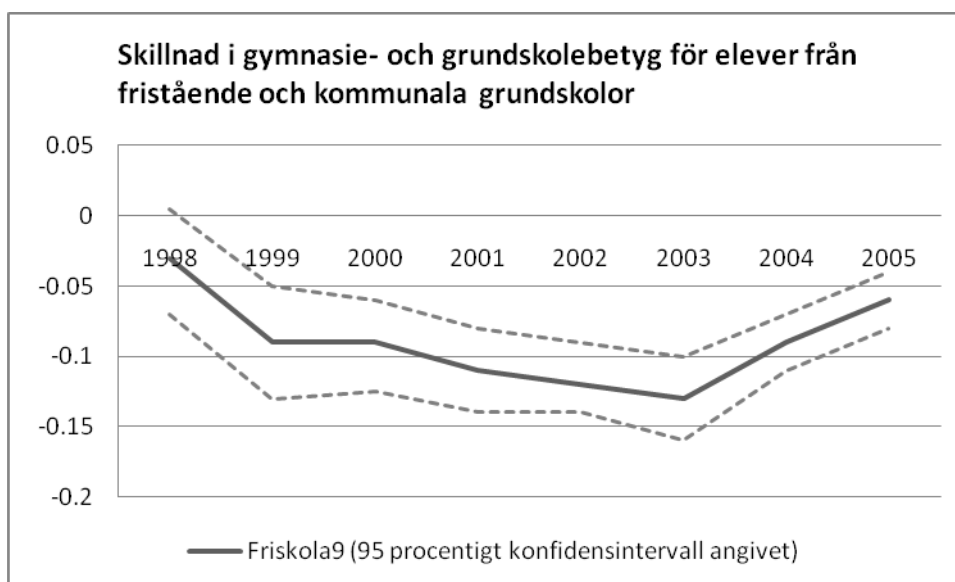
²¹ Som redan nämnts visar Björklund m.fl. (2010) att betygen i de praktiskt-estetiska ämnena ökat betydligt snabbare än betygen i ämnen med nationella prov sedan det målstyrda betygssystemet infördes 1998.

betyg eller betygsgrupp får medelvärdet noll (0) och standardavvikelsen ett (1). Detta möjliggör en enkel tolkning av storleken på de olika effekter som skattas.

5.1 Skillnader mellan fristående och kommunala grundskolor

I Figur 5.1 visas i vilken utsträckning sambandet mellan betygen i grund och gymnasieskolan beror på huruvida eleven gick i en fristående eller kommunal grundskola. Figuren visar årsvisa skattningar för elever som gick ut grundskolan åren 1998 till 2005 (eftersom dessa elever gick ut gymnasiet 2008 går det inte att göra analysen för fler år). Ett negativt värde tyder på att en elev som har sitt avgångsbetyg från en fristående grundskola i genomsnitt får ett lägre gymnasiebetyg än en elev med motsvarande betyg från en kommunal grundskola.²²

Bild 5.1 Skillnad mellan gymnasie- och grundskolebetyg

Not: Negativa värden indikerar att elever från fristående grundskolor tenderar att få ett lägre gymnasiebetyg än elever med motsvarande grundskolebetyg än elever från kommunala grundskolor. Omvänt visar positiva värden att eleverna från fristående grundskolor tenderar att få ett högre gymnasiebetyg. Skillnaden mäts i standardiserade betygsvärden.

Figuren tyder på att elever som gick ut från en fristående grundskola hade svårt att nå upp till riktigt samma betygsnivå på gymnasiet som de uppnådde under grundskolan. Som störst var skillnaden bland de elever som gick ut grundskolan under åren 2001 till 2003 och därefter har skillnaden minskat. År 2005 var skillnaden mellan elever från fristående och kommunala fristående grundskolor försumbar.

²² Figuren visar punktestimatet β_1 i följande regression: Medelbetyg i gymnasiet - Medelbetyg i grundskolan = Konstant + β_1 Friskoleindikator + β_2 Medelbetyg i grundskolan + β_3 Könsindikator + β_4 Indikator för utlandfödd elev + β_5 Moderns utbildning + β_6 Faderns utbildning + ϵ . Friskoleindikatorn tar värdet 1 om eleven gick i en fristående grundskola och 0 annars.

Skillnaderna är emellertid inte särskilt stora ens under de år då de var som störst. Under dessa år uppgick skillnaden till drygt 0,1 standardavvikelse, vilket motsvarar drygt sex av maximalt 320 meritvärdespoäng (medel ligger kring 206). Som jämförelse kan nämnas att betygsskillnaden mellan pojkar och flickor ligger på drygt 20 meritvärdespoäng medan skillnaden mellan svensk- och utlandsfödda ligger på cirka 30 poäng.

Skillnaderna är som sagt inte stora men samtidigt inte helt triviala. Man ska dock ha i åtanke att skillnaden inte nödvändigtvis tyder på en generösare betygssättning bland de fristående grundskolorna. En annan möjlighet är att gymnasieskolorna inte fullt ut förmår förvalta friskoleelevernas kunskaper. Detta skulle exempelvis kunna bero på att eleverna vid fristående skolor i högre grad än andra har gått på en grundskola med någon form av specialinriktning.

5.2 Skillnader mellan kommunala och fristående gymnasieskolor

Man kan även vända på frågan i föregående avsnitt och undersöka om fristående gymnasieskolor ger högre (eller lägre) betyg än kommunala för elever med samma grundskolebetyg. Ett sådant mönster skulle kunna tyda på att de fria gymnasieskolorna är generösare i betygssättningen än de kommunala men det kan även betyda att de fristående gymnasieskolorna är systematiskt bättre på att utveckla elevernas kunskaper. Eftersom det inte finns några objektiva kunskapsmått för svenska gymnasieelever går det inte att skilja dessa hypoteser från varandra.

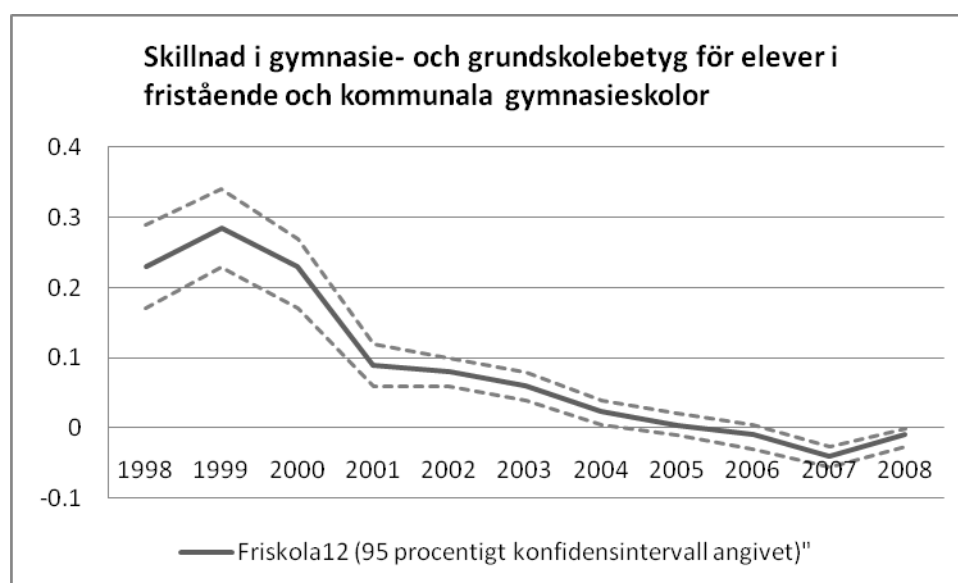
Figur 5.2 visar detta samband för elever som gick ut gymnasiet mellan 1998 och 2008.²³ Notera att medan negativa värden i Figur 5.1 tyder på att fristående grundskolorna är relativt generösa i betygssättningen så gäller det omvända i Figur 5.2; positiva värden tyder på att fristående gymnasieskolor sätter systematiskt högre betyg än offentliga.

Under det sena 1990-talet verkar de fristående gymnasieskolorna ha satt betydligt högre betyg än de kommunala. Som störst var skillnaderna uppe i cirka 0,3 standardavvikelse vilket motsvarar ungefär ett meritvärdespoäng av maximalt 20 meritvärdespoäng (medel ligger runt 13,5). Denna skillnad är ungefär lika stor som den mellan svensk- och utlandsfödda elever. Det är även värt att notera att den genomsnittliga betygsskillnaden mellan elever vars moder har en högskoleexamen och andra elever är ungefär 1,6 meritvärdespoäng.

---

²³ Medelbetyg i gymnasiet - Medelbetyg i grundskolan = Konstant + β_1 Friskoleindikator + β_2 Medelbetyg i grundskolan + β_3 Könsindikator + β_4 Indikator för utlandfödd elev + β_5 Moders utbildning + β_6 Faderns utbildning + ϵ . Friskoleindikatorn tar värdet 1 om eleven gick i en fri gymnasieskola och 0 annars.

Bild 5.2 Skillnad mellan gymnasie- och grundskolebetyg

Not: Positiva värden indikerar att fristående gymnasieskolor tenderar att sätta högre betyg för en elev med ett givet högstadietbetyg än kommunala gymnasieskolor. Negativa värden visar att friskolorna tenderar att sätta lägre betyg. Skillnaden mäts i standardiserade betygsvärden.

Sen 2000 har skillnaderna gradvis minskat och sedan 2004 är den närmast obefintlig. År 2007 verkar till och med de kommunala gymnasieskolorna varit något generösare än friskolorna men skillnaderna var mycket små.

Eftersom det inte är slumpmässigt vilken gymnasieskola en elev går på finns det brister med denna analys. Exempelvis är det möjligt att en elev som gått på en grundskola som är generös i betygssättningen även tenderar att gå på en gymnasieskola som är generös. Det finns troligen även systematiska skillnader i vilka gymnasieprogram som erbjuds på kommunala och fristående gymnasier vilket gör att medelbetygen inte är helt jämförbara mellan olika skolor.

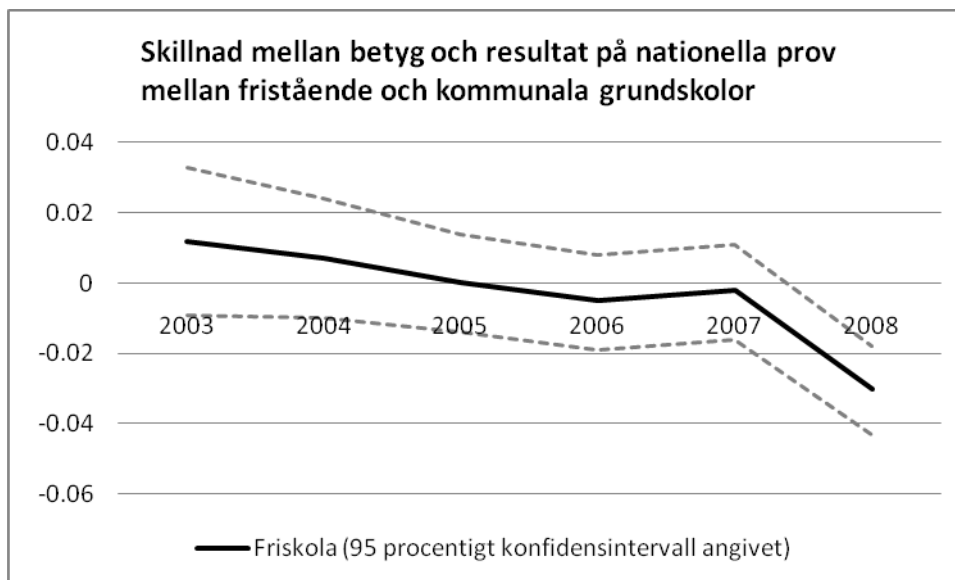
5.3 Förhållandet mellan betyg och nationella prov

Det kanske mest självklara sättet att undersöka huruvida betygssättningen skiljer sig åt mellan olika typer av skolor är att analysera om genomsnittsbetyg och resultat på de nationella proven skiljer sig åt. Vid en sådan jämförelse är det emellertid viktigt att komma ihåg att betyg och nationella prov inte mäter exakt samma kunskaper och färdigheter. Kort uttryckt så mäter betygen en betydligt bredare uppsättning av skolans mål än de som fångas av de nationella proven. Eftersom det är möjligt – eller till och med troligt – att friskolor och kommunala skolor lockar till sig elever med olika färdigheter så kan inte mindre skillnader i förhållandet mellan betyg och nationella prov tas som intäkt för ett missbruk av betygsinstrumentet. Stora skillnader är däremot en indikator på sådant beteende.

I Figur 5.3 visas de årsvisa skattningarna av skillnaden mellan betyg och nationella prov bland fristående och kommunala skolor mellan åren 2003 till 2008. Dessa år har valts ut då det endast är då resultaten på de nationella proven finns tillgängliga i centrala register. Hänsyn har tagits till andra faktorer som kan påverka förhållandet mellan betyg och provresultat. Det är exempelvis välkänt, både från Sverige och från andra länder, att flickor får systematiskt högre betyg än pojkar med motsvarande provresultat. I Sverige verkar för övrigt även elever med utländsk bakgrund gynnas i betygssättningen på samma sätt (Lindahl, 2007).²⁴

Resultaten tyder på att det inte finns några statistiskt signifikanta skillnader i betygssättningen under åren 2003 till 2007 medan det under 2008 verkar som om de fristående skolorna satte något lägre betyg i förhållande till resultaten på de nationella proven än de kommunala skolorna. Även om skillnaden år 2008 är statistiskt signifikant så är det mycket liten.

Bild 5.3 Skillnad mellan betyg och resultat på de nationella proven

Not: Positiva värden visar att friskolor sätter förhållandevis höga medelbetyg i förhållande till elevens resultat på de nationella proven. Negativa värden visar att de sätter förhållandevis låga betyg.

Även om förhållandet mellan betygen och resultaten på de nationella proven är det kanske mest naturliga måttet på betygsinflation så lider detta mått av vissa problem. Det mest uppenbara är att de nationella proven rättas lokalt på skolan och då ofta av den betygssättande läraren själv. Att läraren själv rättar de nationella proven tenderar att leda till en mer generös rättning än vad som är fallet när en utom-

²⁴ I det datamaterial som används här har flickor 0.11 standardavvikelse högre slutbetyg i årskurs 9 än snittresultatet på de nationella proven. För elever födda utomlands är motsvarande skillnad 0.12 standardavvikelse. Figuren visar punkttestimatet på koefficienten β_1 i följande regression: (Medelbetyg i år 9 – medelresultat på de nationella proven) = Konstant + β_1 Friskoleindikator + β_2 Könsindikator + β_3 Indikator för utlandfödd elev + β_4 Moderns utbildning + β_5 Faderns utbildning + ϵ . Friskoleindikatorn tar värdet 1 om eleven gick i en fristående grundskola och 0 annars.

stående part ansvarar för rättningen (Skolinspektionen, 2010b; Tyrefors-Hinnerich m.fl., 2010).²⁵

5.4 Betyg i praktiskt/estetiska ämnen och ämnen med nationella prov

Ett sista sätt att undersöka om det finns skillnader i betygssättningen mellan skolor med olika huvudmän är att jämföra betygen i praktisk/estetiska ämnen (idrott, musik, bild, hemkunskap och slöjd) med betygen i ämnen med nationella prov (svenska, engelska och matematik). Innan bytet av betygssystem 1998 fanns en direkt koppling mellan resultaten på de nationella proven och betygen även i ämnen utan nationella prov. Denna koppling släpptes dock i samband med övergången till det målrelaterade betygssystemet.

Eftersom graden av diskretion i betygssättning är högre i de praktiska och estetiska ämnena är det intressant att notera att betygen i dessa ämnen generellt sett ökat betydligt snabbare än i ämnen med nationella prov sedan 1998 (Björklund m.fl., 2010). Inte heller detta mått på generositet i betygssättningen är emellertid helt invändningsfritt. Exempelvis är det möjligt att elever med starka estetiska intressen i högre utsträckning än andra söker sig till fristående skolor, vilket kan leda till systematisk högre betyg i de estetiska ämnena än i andra. Precis som vad gäller skillnaden mellan resultat på nationella prov och betyg bör man således inte fästa för stor vikt vid mindre skillnader i betygssättningen mellan olika huvudmän.

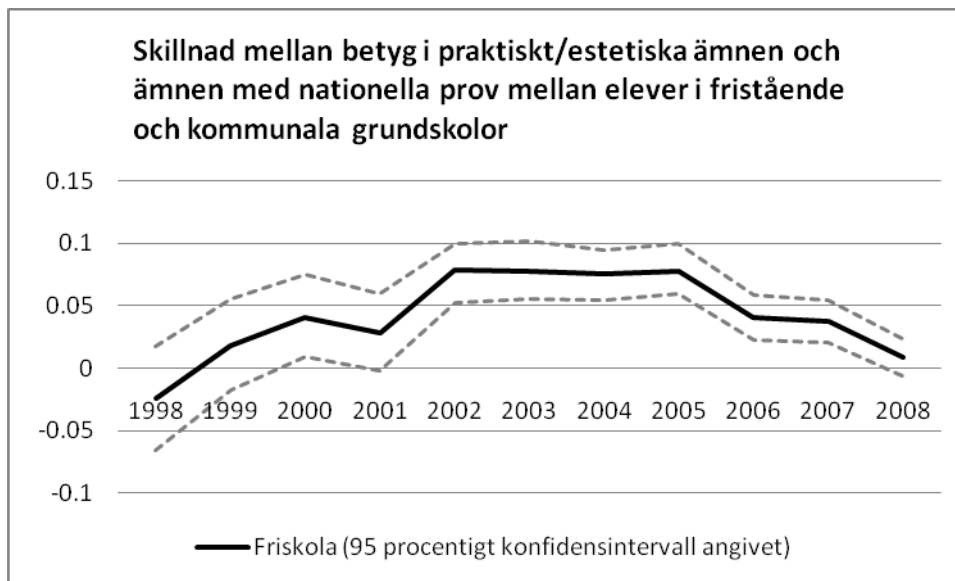
I Figur 6.4 visas årsvisa skattningar (1998-2008) som undersöker om det finns systematiska skillnader mellan fristående och kommunala skolor vad gäller betygen i dessa olika ämnesgrupper.²⁶ Hänsyn har tagits till elevernas kön, utländsk bakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå då dessa kan vara systematiskt relaterade till de relativa betygen i olika ämnen. Resultaten visar att de fristående skolorna under åren 2002 till 2007 satte något högre betyg än kommunala i de praktiska och estetiska ämnena än i ämnen med nationella prov men det bör betonas att skillnaden är mycket liten.

Slutligen ska betonas att detta sista mått lider av samma svagheter som när skillnaden i betyg och nationella prov undersöks: om en skola är generös i betygssättningen i några ämnen så finns det även en risk att den är generös vid betygssättningen i andra ämnen.

²⁵ Det finns dock även tecken på att olika kontrollrättare inte heller rättar samma prov på likvärdigt sätt Skolverket (2009e).

²⁶ Figuren visar punkttestimatet på koefficienten β_1 i följande regression: (Medelbetyg i praktiska och estetiska ämnen – medelbetyg i ämnen med nationella prov) = Konstant + β_1 Friskoleindikator + β_2 Könsindikator + β_3 Indikator för utlandfödd elev + β_4 Moderns utbildning + β_5 Faderns utbildning + ε . Friskoleindikatorn tar värdet 1 om eleven gick i en fristående grundskola och 0 annars. Ämnen med nationella prov är svenska, engelska och matematik. Praktiska och estetiska ämnen är bild, musik, idrott, hemkunskap och slöjd.

Bild 6.4 Betygsskillnad i praktiskt/estetiska ämnen och ämnen med nationella prov

Not: Positiva värden visar att friskolor sätter förhållandevis höga betyg på de praktiskt-estetiska ämnena i förhållande till elevens betyg i ämnen med nationella prov.

5.5 Sammanfattning av skillnader i betygssättning

Ett generellt problem med de analyser som presenterats ovan är att de inte fullt ut kan hantera att de elever som valt att gå på friskolor antagligen inte är helt jämförbara med elever på andra skolor – även om man tar hänsyn till bakgrundsfaktorer som föräldrarnas utbildningsnivå. De resultat som presenterats förefaller emellertid inte vara särskilt känsliga för dessa selektionsproblem vilket avspeglar sig i att resultaten är likartade oavsett om man tar hänsyn till olika bakgrundsfaktorer. Ett annat problem är det inte finns något helt objektiva kunskapsmått att relatera betygen mot.

Sammanfattningsvis finns det vissa tecken på att friskolorna periodvis har varit något generösare i betygssättningen än de kommunala men de senaste åren har skillnaderna varit mycket små. Detta är även vad Skolverket (2007; 2009d; 2010) kunnat konstatera flera gånger tidigare. Däremot verkar de fristående gymnasieskolorna ha varit relativt generösa i betygssättningen under slutet av 1990-talet vilket även är i linje med vad Wikström och Wikström (2005) finner i en studie som analyserar data från mitten av 1990-talet. Dessutom finns det tecken på att de fristående grundskolorna var något generösare än de kommunala under första halvan av 00-talet. Skillnaderna är emellertid små så om det fria skolvalet lett till betygsinflation så är det därför troligt att detta beror på att konkurrensen påverkat betygssättningen vid både privata och kommunala skolor. Frågan om så är fallet behandlas i nästa avsnitt.

6 Skolkonkurrens och betygssättning: Metod

Att undersöka hur konkurrensen mellan skolor påverkar betygsinflationen är svårt eftersom det kräver att det både finns information om elevens betyg och en objektiv kunskapsutvärdering. Eftersom det inte finns någon helt objektiv kunskapsbedömning finns det inte heller något riktigt bra mått på betygsinflation. I stället bygger ansatsen liksom i föregående avsnitt på att jämföra ett mindre objektivt förankrat betygsmått med ett som är mer objektivt och bättre förankrat betygsmått. Eftersom eventuell betygsinflation troligen påverkar alla betygsmått, om än i olika grad, så betyder detta att betygsinflationen kommer att underskattas.

Vidare finns det inte heller något perfekt mått på graden av konkurrens mellan skolor och valet av analysenhet är inte helt självklar. Den ansats som valts bygger på att jämföra förändringar i graden av konkurrens med förändringar i de olika måtten på betygsinflationen inom en kommun. Att välja kommunen som undersökningsenhet är naturligt då skolan är en kommunal angelägenhet och en överväldigande majoritet av eleverna går i en skola i samma kommun som de bor i. Samtidigt gör detta att eventuella spridningseffekter från en kommun till en annan ignoreras. Även detta problem gör att effekten av konkurrens på betygsinflation riskerar att underskattas.

Sammantaget gör dessa svagheter i analysen att det svårt att uttala sig om hur stora de faktiska effekterna av konkurrens på betygsinflation faktiskt är. Läsaren bör ha i åtanke att de effektskattningar som presenteras av ovan angivna skäl med största sannolikhet anger en lägsta gräns för i vilken utsträckning konkurrens påverkar betygsinflationen.

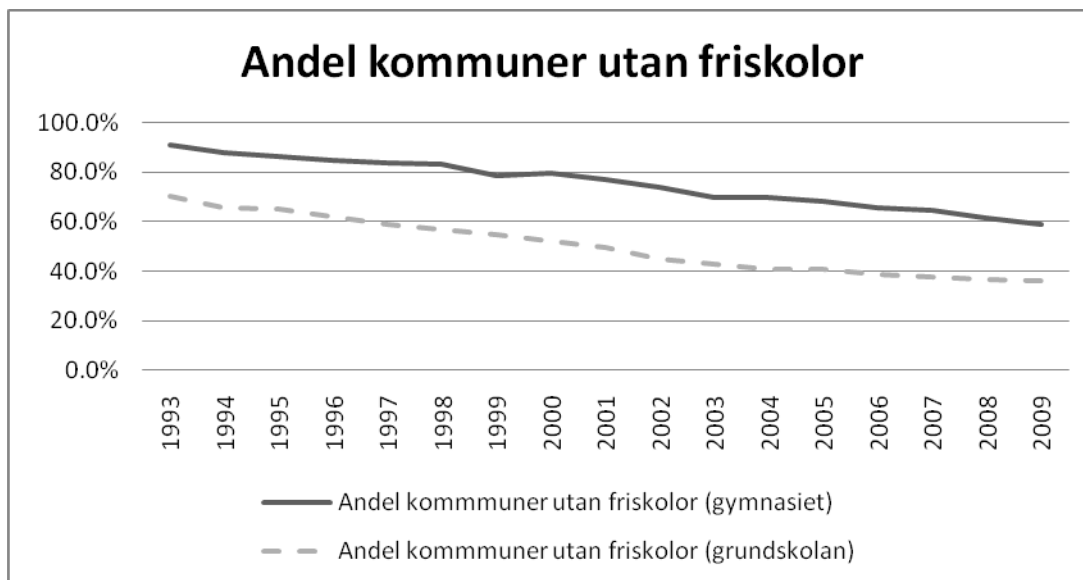
6.1 Att mäta konkurrens

I den nationalekonomiska litteraturen kring konkurrens visar att mått som avspeglar hur känsliga företagens vinster är när priserna på deras varor ändras är lämpliga att använda (Boone, 2008). I en svensk skolkontext där kunderna inte själv betalar för utbildningen samt där det stora flertalet skolor är offentliga och därmed inte gör någon vinst, är ett sådant mått naturligtvis omöjligt att konstruera. För att mäta konkurrensen kommer jag att främst att följa tidigare forskning på området (ex Böhlmark och Lindahl, 2008) och använda andelen elever inom en kommun som går på friskolor. Måttet behandlar alltså de kommunala skolorna som en enhetlig aktör vars skolor inte konkurrerar med varandra, utan all konkurrens kommer från de fristående skolorna. Ju större marknadsandel de fristående skolorna har, desto starkare konkurrens är alltså den grundläggande premisen i denna rapport.

Andelen elever som går i en friskola har ökat snabbt över tiden men utvecklingen skiljer sig kraftigt från kommun till kommun. Medan andelen friskoleelever totalt i

landet är ca 10 procent i grundskolan och drygt 20 procent på gymnasiet, så finns det fortfarande gott om kommuner helt utan fristående skolor. Figur 6.1 visar att nära 60 procent av landets kommuner saknar fristående gymnasieskolor och 36 procent saknar fristående grundskolor.²⁷

Bild 6.1 Andel kommuner utan friskolor

Källa: Skolverket

Medan flera kommuner helt saknar friskolor är andelen friskoleelever väldigt hög i andra. Tabell 6.1 nedan visar de kommuner som 2008 hade högst andel friskoleelever i årskurs 9 respektive gymnasiets tredje år. Nästan hälften av Täbys niondeklassare och drygt 60 procent av gymnasisterna gick i friskolor. Även Stockholm och Göteborg ligger högt vilket även betyder att det framförallt är på mindre orter som det saknas friskolor. Detta visas också av att medianantalet elever i årskurs 9 var 165 i de kommuner som helt saknade friskolor medan det var 488 i kommuner med minst en friskola. Andra faktorer som samvarierar positivt med andelen friskoleelever är föräldrarnas utbildning (eller inkomst) och andelen elever med utländsk bakgrund. Även om man tar hänsyn till sådana bakgrundsfaktorer är det dock svårt att fullt ut förklara andelen friskoleelever på kommunnivå.

Eftersom även kommunala skolor i någon mån konkurrerar med varandra är det något av en förenkling att mäta konkurrensen mellan skolor enbart med hjälp av friskoleandelen. I viss mån konkurrerar ju även kommunala skolor om eleverna även om de ofta har lokala monopol i form av upptagningsområden eller liknande. Konkurrensen mellan kommunala skolor beror emellertid främst på hur många kommunala skolor det finns i en kommun. Detta antal tenderar att vara relativt konstant över tiden vilket gör det lätt att ta hänsyn till i analysen. För att undersöka resultatens känslighet kommer emellertid även olika mått som avser att fånga graden av konkurrens mellan kommunala skolor att användas.

²⁷ Notera att detta är bland de kommuner som överhuvudtaget har minst en gymnasieskola.

Tabell 6.1 Kommer med störst andel friskolelever

Kommun	Andel friskolelever i högstadiet (åk 9)	Andel friskolelever i gymnasiet (åk 3)	Kommun
Täby	0.48	0.63	Täby
Älvkarleby	0.35	0.59	Båstad
Danderyd	0.34	0.50	Orust
Stockholm	0.25	0.47	Danderyd
Helsingborg	0.23	0.43	Sundbyberg
Karlskrona	0.21	0.42	Nacka
Linköping	0.21	0.40	Stockholm
Ystad	0.21	0.34	Strängnäs
Järfälla	0.21	0.34	Göteborg
Göteborg	0.21	0.33	Österåker

Not: Egna beräkningar med hjälp av Årskurs 9-registret och registret över avgångna från gymnasiet. Uppgifterna refererar till år 2008.

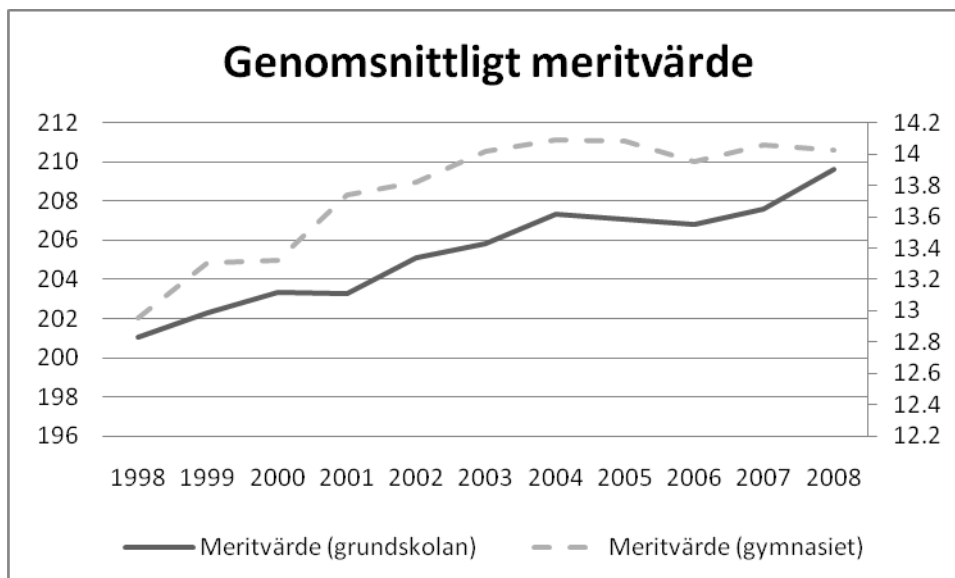
6.2 Att mäta betygsinflation

Figur 6.2 visar tydligt att det finns betygsinflation i det svenska skolsystemet. Enligt de oberoende bedömningar av kunskapsläget som gjorts (Skolverket, 2009a) så har kunskapsnivån bland svenska elever fallit sedan mitten av 1990-talet men trots detta har betygen stigit. Att använda sig av betygen för att mäta betygsinflation är emellertid orimligt då betygen fångar framförallt elevernas kunskapsnivå.

I stället kommer betygsinflation att mätas med hjälp av förhållandet mellan genomsnittsbetygen och resultaten på de nationella proven, ett mått som tyvärr bara går att ta fram för åren 2003 till 2008. Ett andra sätt att undersöka förhållandet mellan betygen i de praktiskt-estetiska ämnena och betygen i ämnen med nationella prov.²⁸ Detta mått har fördelen att vara tillgängligt under åren 1998 till 2008. En tredje ansats är att undersöka hur betygen på gymnasiet förhåller sig till grundskolebetygen. Slutligen kommer förhållandet mellan andelen toppbetyg (eller väldigt höga betyg) och graden av skolkonkurrens att undersökas.

²⁸ Dessa olika betyg standardiseras årsvis till att ha medelvärdet noll och standardavvikelsen ett. På så vis är det enkelt att få ett grepp om storleken på eventuell betygsinflation.

Bild 6.2 Betygsutveckling i Sverige

Not: Figuren visar genomsnittligt meritvärde i grundskolan och gymnasieskolan. Egna beräkningar med hjälp av årskurs 9-registret och registret över avgångna från gymnasiet.

Toppbetyg är självklart inte är en perfekt indikator på betygsinflation av samma anledning som att betyg inte är det; om konkurrensen mellan skolorna får dem att förbättra sin undervisning för de mest studiemotiverade eleverna så borde de även påverka andelen elever som går ut med toppbetyg positivt. Det kan trots detta vara intressant att undersöka om den explosiva utveckling av andelen toppbetyg som diskuterades i rapportens inledning verkar bero på den ökade konkurrensen mellan landets skolor.²⁹ Det är dock i sammanhanget värt att notera att nedgången av svenska elevers studieprestationer gäller hela fördelningen av elever. Även högpresterande elever verkar med andra ord ha en lägre kunskapsnivå idag än under mitten av 1990-talet. En annan intressant aspekt som gör det intressant att undersöka andelen toppbetyg är att detta mått även finns tillgängligt för gymnasiet och inte bara för högstadiet.

6.3 Metod

För att undersöka hur konkurrensen mellan skolor påverkar de olika måtten på betygsinflation kommer regressionsanalys att användas. Mer precist kommer jag att använda paneldatametoder för att få fram ett kausalt förhållande mellan skolkonkurrens och betygsinflation. Detta innebär att förhållandet mellan förändringen i betygsinflation över tid och förändringen av konkurrens på kommunnivå är det som undersöks. Denna ansats gör att man kan konstanthålla förhållanden inom en kommun som inte förändras över tid. Detta kan vara faktorer som invånarnas attityder till utbildning, skolornas allmänna kvalitet och lokala

²⁹ Denna hypotes har bland annat förts fram av rapportförfattaren i en artikel på DN Debatt (Henrekson och Vlachos, 2009).

betygssättningsnormer. Det är dessutom möjligt att rensa för generella trender i betygssättningen som påverkar alla elever – oavsett kommun – lika.

Däremot kan ett antal faktorer inom en kommun förändras över tid, inte minst befolkningens sammansättning. I den mån befolkningssammansättningen påverkar betygsinflation och samvarierar med andelen friskolelever är det viktigt att konstanshålla även för dessa faktorer. Ett sätt att göra detta är att ta hänsyn till elevernas bakgrundskaraktistika såsom föräldrarnas inkomst och utbildningsnivå, utländsk härkomst och liknande. Problemet med denna ansats är att det kan finnas icke-observerbara faktorer som samvarierar med de variabler vi är intresserade av. För att hantera detta problem kan man jämföra syskon inom en och samma familj. Dessa syskon delar uppväxtförhållanden men då de är olika gamla så har de mött olika grad av skolkonkurrens under sin skolgång. Risken med denna ansats är att variationen i skolkonkurrens mellan syskon är för liten för att kunna identifiera statistiskt signifikanta effekter. Om däremot variationen i data är tillräckligt stor är denna ansats att föredra då den på ett effektivt sätt tar hänsyn till elevens förutsättningar och förmågor.

Ingen av dessa ansatser kan däremot helt säkert isolera en renodlat kausal effekt av konkurrens på betygssättningen. Anledningen är att betygssättningen i sig kan påverka andelen friskoleelever eller samvariera med andra, icke-observerbara, faktorer som påverkar skolkonkurrens. Om exempelvis de kommunala skolorna är av hög kvalitet så kan efterfrågan på fristående skolor vara låg vilket får kan motverka etableringen. Samtidigt är det inte orimligt att en kommun med välfungerande skolor även tenderar att ha god kontroll på betygssättningen i skolorna. Denna typ av mekanismer är svåra att ta hänsyn till men de är troligen av marginell betydelse. Böhlmark och Lindahl (2008) har exempelvis diskuterat denna och relaterade frågor med representanter för de stora friskolekoncernerna. Enligt deras undersökning förefaller den politiska viljan att tillåta friskoleetablering vara den enskilt viktigaste faktorn bakom beslutet att öppna en friskola. Denna typ av politiska preferenser på lokal nivå lär till stor del hanteras genom att jämföra syskon inom en och samma familj eller genom att ta hänsyn till faktorer som inte ändras över tid på kommunal nivå.

Ytterligare en komplikation är att skolkonkurrens och betygsinflation på olika nivåer kan påverka varandra. Om det exempelvis inom en kommun finns gymnasieskolor med högt söktryck och höga antagningspoäng, så kan detta påverka betygssättningen redan i grundskolan. Motsvarande så kan betygsinflation i grundskolan driva upp elevernas förväntan om höga betyg även i gymnasiet. Det finns inte något uppenbart sätt att hantera denna typ av påverkan inom en kommun. Dock kan man säga att om betygsinflation drivs av liknande faktorer (till exempel konkurrens) i grund- och gymnasieskolan så kommer den ansats som här används att underskatta effekterna av skolkonkurrens. Anledningen är att konkurrensmättet för högstadiet utelämnar den effekt på betygsinflation i högstadiet som beror på konkurrensen mellan gymnasieskolor och *vice versa*.

Efter alla dessa förbehåll finns det ännu en problematik som måste framhållas. I de allra flesta fall finns inte något direkt mått på betygsinflation utan denna uttrycks som redan diskuterats som en relation mellan betyg och mer eller mindre objektiva kunskapsmått. När man skattar sambandet mellan skolkonkurrens och betygsinflation kan resultaten vara känsliga för exakt hur förhållandet specificeras. Ett enkelt sätt att hantera detta är att låta differensen mellan exempelvis betyg och resultaten på de nationella proven representera betygsinflationen (denna ansats användes i sektionen om skillnader i betygssättning mellan skolor med olika huvudmän). En andra möjlighet är att helt enkelt inkludera det mer objektiva kunskapsmättet som en kontrollvariabel i regressionen och använda det mer inflationskänsliga måttet som en beroendevariabel.³⁰

I avsnittet nedan kommer analysen att genomföras med båda dessa metoder när så är möjligt. Det kommer emellertid att visa sig att resultaten inte skiljer sig nämnvärt beroende på skattningsmetod.

---

³⁰ Tekniskt uttryckt innebär detta att följande samband skattas: $Betygsinflation_{ikt} = \beta_1 Friskoleandel_{kt} + \beta_2 Elevens\ kön_{it} + \beta_3 Elevens\ födelsemånad_{it} + \gamma_1 Familjeindikatorer_i + \gamma_2 Tidseffekter_t + \varepsilon_{ikt}$. Indikatoren i står för familj, k för kommun och t för tidsperiod. γ_1 är en vektor med familjeindikatorer (en per familj) och γ_2 är en vektor med tidsindikatorer (en per tidsperiod). Familjeindikatorerna ersätts i vissa specifikationer av kommunindikatorer och då inkluderas även variabler som kontrollerar för olika elev- och föräldrakaraktäristika. Se även Appendix för den presentation av de olika specifikationerna.

7 Skolkonkurrens och betygssättning: Resultat

Det finns som sagt flera olika sätt att undersöka effekten av skolkonkurrens på betygsinflation och i detta avsnitt kommer resultaten från de analyser som genomförts att presenteras. Först undersöks skillnaden mellan genomsnittsbetyg och resultaten på de nationella proven i årskurs 9. Därefter undersöks förhållandet mellan betygen i de praktiskt-estetiska ämnena och de ämnen i vilka det hålls nationella prov, återigen i årskurs 9.³¹ Slutligen analyseras om ökningen i andelen elever med toppbetyg i högstadiet och gymnasiet kan relateras till konkurrensen mellan skolor. Som ovan nämnts kan flertalet analyser genomföras med hjälp av två olika empiriska specifikationer:

Specifikation 1 är en modell där skillnaden mellan det mer subjektiva och det mer objektiva kunskapsmättet används som beroendevariabel.

Specifikation 2 är en modell där det subjektiva kunskapsmättet används som beroendevariabel medan det objektiva måttet inkluderas som kontrollvariabel i regressionsmodellen.

Oavsett metod så tas alltid hänsyn till länsspecifika trender och antingen kommunfixa- eller familjefixa effekter.

7.1 Förhållandet mellan betyg och nationella prov

I Tabell 7.1 visas resultaten från regressionsanalyser där effekten av skolkonkurrens skattas enligt **specifikation 1**, det vill säga en modell där skillnaden mellan betyg och resultaten på de nationella proven används som beroendevariabel. Ett positivt estimat betyder att elever i en kommun med en hög andel friskolelever tenderar att få ett relativt högt medelbetyg för ett visst givet resultat på de nationella proven. Både medelbetygen och resultaten på de nationella proven är standardiserade vilket betyder att de har medelvärdet noll och standardavvikelsen ett. Detta gör storleken på de skattade koefficienterna lätta att tolka.

I kolumn 1 kontrolleras för kommunfixa effekter vilka konstanthåller för samtliga faktorer som inte varierar över tiden inom en kommun. Dessutom kontrolleras för olika elev- och familjekarakteristika samt för totalt elevantal på kommunnivå och för tidsspecifika händelser som påverkar alla elever och kommuner lika, samt för länsspecifika trender. Som synes är konkurrenseffekten positiv vilket tyder på att betygssnittet ökar i förhållande till resultaten på de nationella proven när konkurrensen mellan skolorna skärps. Estimatet är dock inte särskilt precist skattat vilket gör att det bara är marginellt statistiskt signifikant.

---

³¹ Nationella prov hålls i svenska, engelska och matematik. De praktiskt-estetiska ämnena är bild, musik, hemkunskap, idrott och slöjd.

Tabell 7.1 Skillnad mellan betyg och resultat på nationella prov

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Konkurrens (andel elever)	0.142* (0.078)	0.163 (0.116)		0.163 (0.115)		0.169 (0.117)
Konkurrens (antal skolor)			0.001 (0.001)	0.001 (0.001)		
Konkurrens (skolor/ elev)					0.008 (0.025)	0.011 (0.025)
Kommuneffekter	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Familjeeffekter	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Observationer	647410	647410	647595	647410	647595	647410
R2	0.04	0.81	0.81	0.81	0.81	0.81

Not: Den beroende variabeln är skillnaden mellan elevens standardiserade genomsnittsbetyg och det standardiserade genomsnittresultatet på de nationella proven. Alla regressioner innehåller länsspecifika trender samt kontroller för elevens kön, födelsemånad och ursprungsland (13 kategorier) och eventuell invandringsålder. Regression (1) och (2) innehåller kontroller för respektive förälders inkomst (log), utbildningsnivå, ålder och ursprungsland (13 kategorier). Undersökningsperiod 2003-2008. Standardfelen är klustrade på kommunnivå.

I kolumn 2 presenteras en specifikation som förutom länstrender även innehåller familjespecifika effekter: Detta innebär att det är de skillnader i konkurrens som möter elever inom en och samma familj som utnyttjas för att skatta effekterna på betygsinflation. Att inkludera familjeeffekter är ett effektivt sätt att fånga upp skillnader i elevpopulationens sammansättning som eventuellt skulle kunna samvariera med graden av konkurrens. Som synes påverkar inte användandet av familjeeffekter de ursprungliga estimaten nämnvärt även om precisionen blir något lägre.

Ett annat sätt att undersöka konkurrens-effekten är att undersöka hur förändringar i antalet skolor påverkar betygssättningen vilket görs i kolumn 3 (resultaten är likartade då jag i stället använder det totala antalet skolor). Estimatet tyder inte på att förändringar i antalet skolor påverkar betygssättningen nämnvärt vilket även gäller in kolumn 4 där både antalet skolor och andelen friskoleelever är inkluderade.

Att använda förändringar i antalet skolor för att fånga förändringar i konkurrens-trycket är något tveksamt eftersom det är jämförbar effekten av att en kommun går från en till två skolor med att den går från 20 till 21. Rimligen är emellertid konkurrensförändringen större i det första än i det andrafallet. För att hantera detta används i kolumnerna 5 och 6 i stället antalet kommunala skolor per elev snarare. Återigen är emellertid estimatet nära noll och utan statistisk signifikans. Slutligen har logaritmen av antalet skolor använts för att mäta förändringar i konkurrens-trycket. Genom att ta logaritmen så jämförs procentuella förändringar snarare än förändringar i antalet skolor. Då inte logaritmen av antalet skolor är i närheten av statistiskt signifikant är presenteras inte dessa resultat. I Appendix B presenteras resultaten från specifikation 2 och resultaten är relativt likartade mellan de olika specifikationerna.

En viktig fråga är naturligtvis hur stora de estimerade effekterna är. Ett tankeexperiment är att andelen friskolelever går från 0 till 10 procent. En sådan ökning skulle leda till en ökning av skillnaden mellan betyg och provresultat på ungefär 0,015 standardavvikelser. Som jämförelse kan nämnas att flickor i genomsnitt får 0,1 standardavvikelser högre betyg än pojkar, i förhållande till sina provresultat. Uttryckt i meritvärdespoäng betyder detta att en ökning på 10 procentenheter skulle höja det genomsnittliga meritvärdet med ett steg. Då genomsnittet ligger på cirka 206 är detta en mycket liten effekt. Om man i stället vänder sig till extremfallen så är den största förändring som noteras i någon kommun under den relevanta tidsperioden en ökning av friskoleandelen på 22 procentenheter. En sådan förändring skulle så leda till en ökning av betygsinflationen på ca 0.033 standardavvikelser eller drygt två meritvärdespoäng. Dessa effekter måste sägas vara väldigt små även om de är statistiskt signifikant estimerade. Samtidigt ska man ha i åtanke att skattningarna är oprecisa.

Även om effekterna inom en kommun är små så är det viktigt att hålla i åtanke att den empiriska modellen bygger på att effekterna av konkurrens enbart påverkar betygssättningen inom en kommun. Det är dock troligt att betygen även på andra orter påverkas av att konkurrensen driver upp betygen i vissa kommuner. Vidare kan även rättningen av de nationella proven påverkas av konkurrensen vilket ytterligare skulle minska den skattade effekten. Den metod som används kan därför betraktas som en försiktig skattning av de totala effekterna av konkurrens på betygsinflation. Hur stora de sanna effekterna är kan dock inte denna rapport svara på.

7.2 Praktiskt/estetiska ämnen och ämnen med nationella prov

Det finns två huvudsakliga problem med att jämföra betygen med resultaten på de nationella proven. För det första rättas de nationella proven lokalt på skolan och ofta av den betygssättande läraren själv. Då den betygssättande läraren sällan är helt neutral inför de elever han eller hon själv undervisar är det troligt att läraren vid rättning av påverkas av sitt eget omdöme om eleven. Exempelvis är den betygssättande läraren i genomsnitt väsentligt generösare vid rättningen av de nationella proven än en neutral part utan relation till den enskilde eleven (Tyrefors-Hinnerich m.fl. 2010; Skolinspektionen 2010). Ett annat problem är att resultaten från de nationella proven bara finns tillgängliga under åren 2003 till 2008.

I detta avsnitt undersöker jag därför i stället förhållandet mellan betygen i de praktiskt-estetiska ämnena och ämnen med nationella prov. Tanken bakom detta angreppssätt är att betygen i ämnen med nationella prov har en högre grad av förankring i en relativt objektiv kunskapsbedömning medan betygen i de praktiskt-estetiska ämnena är mer godtyckliga. En fördel i förhållande till den direkta jämförelsen mellan betyg och nationella prov är att jämförbara ämnesbetyg finns tillgängliga sedan introduktionen av det nya betygssystemet, 1998.

Det visar sig att skolkonkurrens förefaller påverka förhållandet mellan betygen i de olika ämnena på ungefär samma sätt som förhållandet mellan genomsnittsbetyg och resultat på de nationella proven. I den första kolumnen i Tabell 7.2 visas skattningen av en modell med fixa kommuneffekter och trender på länsnivå. Andelen friskoleelever är positiv men estimatet är relativt oprecist skattat. I den andra kolumnen visas en specifikation med familjefixa effekter, vilket även är den specifikation som föredras. Den skattade koefficienten tar värdet 0,19 och är statistiskt signifikant. I kolumn tre används i stället antalet kommunala skolor som konkurrensmått och även detta är men inte statistiskt signifikant.³² I den fjärde kolumnen inkluderas båda konkurrensmåten samtidigt men det påverkar inte tidigare resultat. I de två sista kolumnerna används antalet kommunala skolor per elev som alternativt konkurrensmått vilket är positivt och svagt statistiskt signifikant.

Tabell 7.2 Skillnad mellan praktiskt/estetiska betyg och betyg i ämnen med nationella prov

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Konkurrens (andel elever)	0.102 (0.071)	0.193** (0.098)		0.190* (0.098)		0.203** (0.097)
Konkurrens (antal skolor)			0.001 (0.001)	0.001 (0.001)		
Konkurrens (skolor/ elev)					0.030* (0.017)	0.031* (0.017)
Kommuneffekter	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Familjeeffekter	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Observationer	1148125	1148125	1157144	1148125	1157144	1148125
R2	0.04	0.73	0.73	0.73	0.73	0.73

Not: Den beroende variabeln är differensen mellan elevens standardiserade genomsnittsbetyg i praktiskt-estetiska ämnen (bild, slöjd, hemkunskap, idrott och musik) och betygen i ämnen med nationella prov (svenska, engelska och matematik). Alla regressioner innehåller länsspecifika trender samt kontroller för elevens kön, födelsemånad och ursprungsland. Regression (1) och (2) innehåller kontroller för respektive förälders inkomst (log), utbildningsnivå, ålder och ursprungsland (13 kategorier). Undersökningsperiod 1998-2008. Standardfelen är klustrade på kommunnivå.

Detta betyder att skillnaden mellan betygen i de praktiskt-estetiska ämnena och betygen i ämnen med nationella prov tenderar att öka när konkurrensen ökar. I Appendix B visas motsvarande skattningar för den alternativa empiriska specifikationen och resultaten är snarlika, men punkttestimaten är något mindre, än de som presenteras i Tabell 7.2. Det verkar därför som att en konkurrenseffekt kan sägas ligga mellan 0,15-0,2 i storlek. För att få ett grepp om vad detta innebär så är det återigen bra att utgå från en situation då andelen friskoleelever i en kommun går från noll till tio procent. En sådan förändring skulle öka betygsinflationen – enligt detta mått – med 0,02 standardavvikelse vilket motsvarar en dryg meritvärdespoäng. Då flickor i snitt får 0,1 standardavvikelse högre betyg än pojkar på de praktiskt-estetiska ämnena i förhållande till betygen i ämnen med nationella

³² Detsamma gäller om logaritmen av antalet skolor används för att mäta konkurrensen.

prov så är detta en liten ökning. En annan möjlig jämförelse är att betrakta en ökning av andelen friskoleelever med 40 procentenheter; den största ökningen i någon kommun under perioden. En sådan dramatisk ökning skulle enligt dessa skattningar leda till en betygsinflation om cirka 0,08 standardavvikelse eller fem meritvärdespoäng.

I tabellen i Appendix B visar det sig även att de övriga måtten på skolkonkurrens – antal kommunala skolor eller antal kommunala skolor per elev – genomgående är positivt relaterade.³³ Även om effekterna är små så verkar det med andra ord som om konkurrensen mellan skolor leder till en viss betygsinflation.

7.3 Effekten på gymnasiebetyg

Om konkurrensen mellan skolorna leder till en generösare betygssättning så betyder det att kunskapsinnehållet i betygen är lägre om en elev fått sitt betyg från en konkurrensutsatt skola. Detta betyder också att en elev med ett visst betyg från en konkurrensutsatt skola borde klara framtida studier sämre än en elev med samma betyg från en mindre konkurrensutsatt skola. Ett sätt att undersöka denna hypotes är att analysera om skillnaderna mellan gymnasiebetyg och grundskolebetyg ökar i kommuner där friskoleandelen på högstadiet ökar snabbt.

I Tabell 7.3 presenteras resultaten från en sådan analys. I den första kolumnen används kommunfixa effekter för att ta hänsyn till faktorer som inte varierar över tid inom en kommun. Det negativa estimatet är konsistent med att en ökad friskoleandel i grundskolan faktiskt leder att elever klara sig sämre i gymnasiet än vad en elev med samma betyg från en kommun med lägre ökningstakt av andelen friskolor. I kolumn två ersätts de kommunfixa effekterna med familjeeffekter och resultaten kvarstår; punkttestimatet blir något större men samtidigt mindre precist skattat. I kolumn tre används antal kommunala grundskolor som ytterligare konkurrensmått men estimatet är litet och inte statistiskt signifikant. Samma sak gäller för övrigt om detta mått på konkurrens används utan att ta hänsyn till andelen friskoleelever eller om antalet skolor logaritmeras.

Ett möjligt problem med dessa specifikationer är att kommuner med en kraftig ökning av friskoleandelen även upplevt en ökning av konkurrensen på gymnasienivå. Om konkurrens leder till betygsinflation även på gymnasiet så borde ökad konkurrens på gymnasiet vara positivt relaterad till skillnaden mellan gymnasie- och grundskolebetyg. I kolumn fem inkluderas därför andelen friskoleelever på gymnasiet och i linje med hypotesen är estimatet positivt. Dock är estimatet ganska litet och inte statistiskt signifikant. Intressant är att estimatet för effekten av konkurrens på grundskolenivå inte påverkas av att hänsyn tas till konkurrensen på gymnasienivå. I den sista kolumnen inkluderas antalet kommunala gymnasieskolor per elev som alternativt konkurrensmått och detta är positivt och signifikant

---

³³ Detsamma gäller dock inte om logaritmen av antalet skolor används.

samtidigt som skattningen av effekten av konkurrens i grundskolan inte påverkas. Med vissa mindre skillnader ser resultaten likadana ut när den alternativa specifikation som presenteras i Appendix B.

Tabell 7.3 Skillnad mellan gymnasie- och högstadiebetyg

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Friskoleandel (Högstadiet)	-0.236** (0.119)	-0.333* (0.199)	-0.339 (0.206)	-0.337* (0.197)	-0.345* (0.203)	-0.335* (0.199)
Antal skolor (Högstadiet)			0.000 (0.001)			
Skolor/elev (Högstadiet)				-0.008 (0.019)		
Friskoleandel (Gymnasiet)					0.047 (0.065)	
Antal skolor (Gymnasiet)						0.019*** (0.006)
Skolor/elev (Gymnasiet)	-0.236** (0.119)	-0.333* (0.199)	-0.339 (0.206)	-0.337* (0.197)	-0.345* (0.203)	-0.335* (0.199)
Kommuneffekter	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Familjeeffekter	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Observationer	818001	818001	818001	818001	810928	818001
R2	0.03	0.76	0.76	0.76	0.76	0.76

Not: Den beroende variabeln är differensen mellan elevens standardiserade gymnasiebetyg och det standardiserade grundskolebetyget. Alla regressioner innehåller länsspecifika trender samt kontroller för elevens kön, födelsemånad och ursprungsland. Regression (1) innehåller kontroller för respektive förälders inkomst (log), utbildningsnivå, ålder och ursprungsland (13 kategorier).

Undersökningsperiod 1998-2008. Standardfelen är klustrade på kommunnivå.

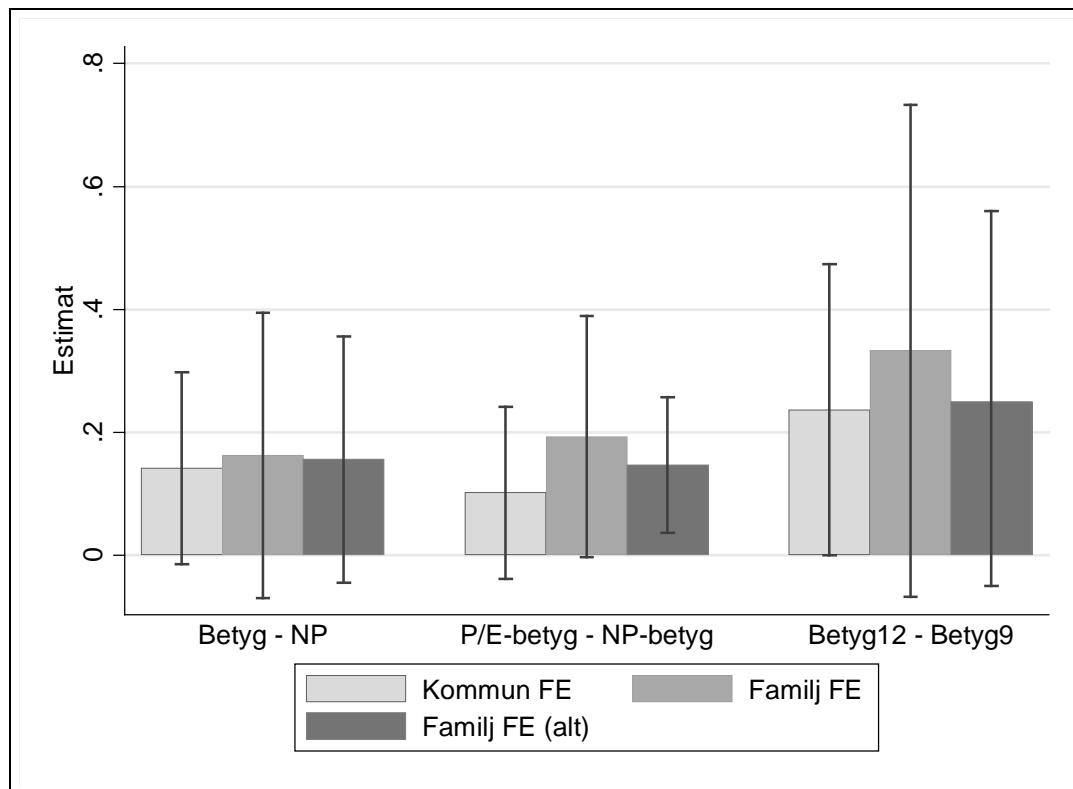
Resultaten tyder på att en ökning av andelen friskoleelever på grundskolenivå med 10 procentenheter leder till en betygsinflation på ungefär 0,03 standardavvikelser. Detta är i något högre än vad som kunnat konstateras för de övriga måtten på betygsinflation. Storleken är ändå måttlig eftersom 0,03 standardavvikelser inte ens motsvarar två (2) meritvärdespoäng.

7.4 Sammanfattning av resultaten

I detta avsnitt har jag använt tre olika mått på betygsinflation och ett antal olika specifikationer för att skatta sambandet mellan skolkonkurrens och betygsinflation. Nedan presenteras de viktigaste resultaten från dessa analyser. Figuren visar punkttestimat och 95-procentigt konfidensintervall för sambandet mellan olika mått på betygsinflation och andelen friskoleelever i en kommun. Även om storlek och signifikansnivå varierar lite från specifikation till specifikation så verkar det stå ganska klart att konkurrensen mellan skolor leder till ökad betygsinflation. Även när alternativa mått på konkurrens – så som antal kommunala skolor eller antal kommunala skolor per elev – används så pekar resultaten i samma riktning. Det ska dock framhållas att storleken på de skattade effekterna är små. Sedan friskolereformens införande har andelen friskoleelever ökat med knappt 10 procent

procentenheter. Enligt skattningarna skulle en sådan ökning inom en kommun resultera i en betygsinflation på mellan ett och två meritvärdespoäng. Som jämförelse kan framhållas att den genomsnittliga betygsökningen under perioden 1998-2008 uppgick till sju meritvärdespoäng och eftersom kunskapsnivån förefaller ha fallit så är den sanna inflationen större än så.

Bild 7.1 Sammanfattning av resultaten

Not: "Betyg-NP" innebär att förhållandet mellan betyg och resultat på de nationella proven undersöks. "P/E-betyg-NP-betyg" innebär att förhållandet mellan betyg i praktiskt/estetiska ämnen jämförs med betygen i ämnen med nationella prov". "Betyg12-Betyg9" innebär att förhållandet mellan gymnasiebetyg och grundskolebetyg jämförs". "Kommun FE" är baserad på en modell med kommunfixa effekter och kontrollvariabler för föräldrarnas bakgrund. "Familj FE" är en specifikation med familjefixa effekter". "Familj FE (alt)" är en specifikation med familjefixa effekter men där den ena betygskomponenten (NP-resultat, NP-betyg respektive grundskolebetyg) är inkluderade som kontrollvariabler. 95-procentigt konfidensintervall angivet.

Som redan nämnts är emellertid dessa effekter troligtvis i lägsta laget. En viktig anledning till detta är att den empiriska modellen förutsätter att konkurrensen i en kommun inte påverkar betygssättningen i andra kommuner. Om skolor, lärare och elever även i andra kommuner börjar bete sig annorlunda när betygen drivs upp i andra kommuner så kommer den ansats som här använts att underskatta sambandet mellan konkurrens och betygsinflation. En sådan påverkan över kommungränserna är trolig eftersom betygsstatistiken är officiell och välkänd för de olika parterna. Ytterligare en anledning till att analysen underskattar effekterna av konkurrens på betygsinflation är att det inte finns något helt objektiva kunskapsmått att jämföra betygen med. I det ena fallet jämförs medelbetyg med resultaten

på de nationella proven, i det andra jämförs betyg i de praktiskt-estetiska ämnena med betygen i ämnen med nationella prov och i det tredje betygen i gymnasiet med betygen i grundskolan. Eftersom både rättningen av de nationella proven och betygen i dessa ämnen kan påverkas av skolkonkurrens så är det rimligt att tro att betygsinflationen är underskattad. Hur stora dessa olika indirekta effekter av konkurrens på betygsinflation är går dock inte att svara på med den typ av ansats som används i denna rapport.

8 Fördjupningar

Resultaten som presenterats hittills tyder på att en ökad konkurrens leder till ökad betygsinflation. I detta avsnitt kommer ett antal kompletterande och förhoppningsvis fördjupande analyser av konkurrens och betygssättning att genomföras. Först och främst kommer effekten av ökad konkurrens på andelen elever som lämnar grund- och gymnasieskolan med toppbetyg att undersökas. Denna analys gör det är möjligt att undersöka om konkurrensen verkar ha olika effekter på betygssättningen under det relativa och det målrelaterade betygssystemet och hur betygssättningen på gymnasiet påverkas. Sedan undersöks effekten av konkurrens på betygsinflation och toppbetyg för olika grupper av elever och slutligen ställs frågan om konkurrensen på grund- och gymnasieskolan samverkar på något sätt. En särskild undersökning av hur övergången till betygsintagning på gymnasiet i Stockholm påverkade betygssättningen bland Stockholms grundskolor kommer då också att genomföras. I övrigt används samma metod i detta avsnitt som i föregående.

8.1 Toppbetyg

Andelen elever som lämnar den svenska grund- och gymnasieskolan med toppbetyg har ökat markant sedan mitten av 1990-talet. Det främst är bland elever med riktigt höga betyg som konkurrensen mellan eleverna för inträde till de mest attraktiva högskoleutbildningarna blir kännbar. Det kan det vara av intresse att särskilt undersöka betygssättningen i den övre delen av betygsfördelningen. Toppbetyg är naturligtvis inte en riktigt bra indikator på betygsinflation då dessa även avspeglar elevernas faktiska prestationer. Samtidigt är det viktigt att analysera vilka faktorer som ligger bakom den kraftiga ökningen av elever med riktigt höga betyg eftersom ökningen på nationell nivå knappast kan förklaras med att de allra duktigaste svenska eleverna presenterar allt bättre; ingenting tyder på att deras kunskapsnivå har ökat (Skolverket, 2009a).

I Tabell 8.1 visas relationen mellan andelen friskoleelever inom en kommun och andelen elever med toppbetyg. Som toppbetyg i grundskolan räknas elever med minst 4,9 i snittbetyg till och med 1997 och de men maximala 320 i meritvärde från 1998 och framåt. I gymnasiet räknas ett medelbetyg på 5,0 som toppbetyg till och med 1996 och 20,0 därefter. Att 4,9 snarare än 5,0 valts för grundskolan beror på att andelen som hade 4,9 år 1997 är ungefär densamma som den andel som 1998 uppnådde 320 i meritvärde.

I den första kolumnen visas resultatet efter att hänsyn tagits till kommuneffekter och trender på länsnivå. Punkttestimatet på 0,031 betyder att en ökning av andelen friskoleelever med 10 procentenheter är associerad med en ökning av andelen toppbetyg med 0,3 procentenheter. Då andelen elever som år 1998 gick ut grundskolan med toppbetyg uppgick till 0,28 procent är detta en betydande effekt.

Om man i stället tar hänsyn till fixa familjeeffekter sjunker estimatet till 0,013 vilket även det tyder på en betydande effekt av skolkonkurrens på andelen toppbetyg.

Tabell 8.1 Toppbetyg

	Grundskola			Gymnasiet		
Konkurrens (Andel elever)	0.031*** (0.008)	0.013** (0.006)	-0.015 (0.015)	0.010*** (0.002)	0.006** (0.002)	0.001 (0.006)
Konkurrens (efter reform)			0.028* (0.016)			0.005 (0.006)
Kommuneffekter	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Familjeeffekter	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Observationer	1625421	1625421	1625421	1222097	1222097	1222097
R2	0.02	0.64	0.64	0.01	0.65	0.65

Not: Den beroende tar värdet ett (1) om en elev når upp till toppbetyg och noll (0) annars. Alla regressioner innehåller länsspecifika trender samt kontroller för elevens kön, födelsemånad och ursprungsland. Regression (1) innehåller kontroller för respektive förälders inkomst (log), utbildningsnivå, ålder och ursprungsland (13 kategorier). Standardfelen är klustrade på kommunnivå. Undersökningsperiod 1993-2008. Standardfelen är klustrade på kommunnivå.

I kolumn tre tilläts effekten av andelen friskoleelever ta olika värden före och efter att det målstyrda betygssystemet införts. Som synes verkar det som om ökad konkurrens framförallt lett till fler toppbetyg under perioden med målrelaterade betyg. Samtidigt ska man vara varse om att andelen friskoleelever var mycket låg under första halvan av 1990-talet vilket gör att det inte är säkert att det är just bytet av betygssystem som ligger bakom detta resultat. Vad som inte visas i tabellen är att en ökning av antalet kommunala skolor i en kommun (eller antalet skolor per elev) även det är signifikant relaterat till en ökning av andelen elever med toppbetyg.

I kolumnerna fyra till sex upprepas denna analys för gymnasiet. Återigen verkar det som om andelen friskoleelever tenderar att driva upp andelen elever med toppbetyg. En ökning av andelen friskoleelever med tio procentenheter verkar ha lett till en ökning av andelen toppbetyg med mellan 0,06 och 0,1 procentenheter. I dagsläget går cirka 0,75 procent av landets gymnasister ut med toppbetyg medan det 1998 bara var 0.03 procent som gjorde detsamma. Givet medelvärdet under hela undersökningsperioden, 0,3 procent, är detta med andra ord en betydande effekt.

Eftersom det är så pass liten andel av gymnasisterna som tar studenten med toppbetyg så har även andelen elever som gick ut med höga betyg, dock inte toppbetyg, också analyserats. Denna grupp är de elever som under det relativa betygssystemet hade minst 4,9 i snitt och under det målrelaterade (från 1997) hade minst 19,5 i meritvärde. Resultaten finns i Appendix B och de visar samma mönster som ovan. Andelen elever med höga betyg är signifikant relaterad till andelen friskoleelever, framförallt under perioden med målrelaterade betyg. En ökning av friskoleandelen med tio procentenheter svarar mot en ökning av andelen elever

med höga betyg med mellan 0,3 och 0,4 procentenheter. I genomsnitt under perioden med målrelaterade betyg gick ungefär två procent av eleverna ut gymnasiet med ett meritvärde på minst 19,5. Tabellen visar även att antalet kommunala skolor och antalet kommunala skolor per elev är positivt relaterade till andelen elever med höga betyg. Dock gäller detta inte för logaritmen av antalet kommunala skolor.

8.2 Olika grupper

Det är möjligt att konkurrensen mellan skolorna påverkar betygssättningen för olika elevgrupper på olika sätt, men det är svårt att ha en tydligt förutfattad mening om vilka grupper som påverkas mest. För att undersöka denna fråga delas eleverna in i olika grupper och analysen genomförs separat för dessa grupper. Gruppen högutbildade innehåller elever vars moder har minst en treårig hög-examen. Denna grupp jämförs med elever vars mödrar har lägre utbildning än så. Den andra jämförelsen gäller pojkar och flickor. Slutligen jämförs elever födda utomlands med svenskfödda elever.

I Tabell 8.2 visas resultaten över hur konkurrensen påverkar betygssättningen för olika grupper. Överst visas förhållandet mellan genomsnittsbetyg och resultaten på de nationella proven. Skillnaderna mellan olika grupper är försumbara med ett undantag: effekten av konkurrens på flickors betyg är eventuellt större än på pojkars. Samtliga estimat är emellertid ganska oprecisa och skillnaden mellan pojkar och flickor är inte statistiskt signifikant. Det ska dock sägas att samma mönster finns om man i stället använder specifikation 2 för att skatta sambandet för olika grupper. Nästa uppsättning resultat jämför betygen i praktiskt-estetiska ämnen med betygen i ämnen med nationella prov. Inte heller här finns några statistiskt signifikanta skillnader mellan olika grupper och det är värt att notera att skillnaden mellan pojkar och flickor inte är särskilt stor för detta inflationsmått. Däremot verkar inflationen eventuellt vara större för svenskfödda än för utlandsfödda. Då denna skillnad inte finns kvar om specifikation 2 används så förefaller resultatet vara ganska skakigt.

Nästa omgång resultat visar hur relationen mellan gymnasie- och grundskolebetyg påverkas av konkurrens på grundskolenivå (notera att hänsyn tas till konkurrens på gymnasienivå i dessa regressioner). Återigen är det svårt att se några betydande skillnader mellan olika grupper. Det finns en tendens att konkurrens på grundskolenivå påverkar grundskolebetygen mer för barn till låg- och medelutbildade föräldrar men skillnaden är inte statistiskt signifikant. Skillnaden mellan pojkar och flickor är försumbar och även om estimatet för utlandsfödda är väsentligt mindre än det för svenskfödda så är skattningen oprecis vilket gör det svårt att dra några tydliga slutsatser.

Tabell 8.2 Resultat för olika grupper

	Ej högutb	Högutb	Flickor	Pojkar	Utlands- födda	Svensk- födda
Genomsnittsbetyg jämfört med resultat på nationella prov						
Konkurrens (andel elever)	0.188 (0.122)	0.138 (0.282)	0.176 (0.248)	0.022 (0.284)	0.247 (0.516)	0.162 (0.119)
Skillnad mellan praktiskt/estetiska ämnen och N-ämnen						
Konkurrens (andel elever)	0.164 (0.109)	0.283* (0.147)	0.282* (0.164)	0.184 (0.198)	0.043 (0.277)	0.230** (0.099)
Gymnasiebetyg i förhållande till grundskolebetyg						
Konkurrens (andel elever)	-0.432* (0.237)	-0.111 (0.169)	-0.382 (0.287)	-0.361 (0.320)	-0.893 (0.593)	-0.303 (0.187)
Toppbetyg i grundskolan						
Konkurrens (andel elever)	0.013** (0.005)	0.006 (0.021)	0.017 (0.017)	0.004 (0.008)	0.013 (0.015)	0.012* (0.007)
Höga betyg i gymnasiet						
Konkurrens (andel elever)	0.021*** (0.008)	0.041*** (0.016)	0.018 (0.016)	0.026* (0.016)	0.023 (0.026)	0.027*** (0.009)
Familjeeffekter	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Länstrender	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja

Specifikationer och kontrollvariabler är de samma som för respektive regression i huvudanalysen (specifikation 1, beskriven i Appendix A, har använts).

I de två nedersta panelerna visas relationen mellan toppbetyg (på grundskolan) och höga betyg (på gymnasiet). Resultaten tyder knappast på att det finns några större skillnader i hur öka skolkonkurrens påverkar betygssättningen för olika grupper. Det finns en tendens till att andelen toppbetyg på grundskolan ökar mest för elever till låg- och medelutbildare men skillnaden estimerat för barn till högutbildade är inte signifikant. Vidare syns det motsatta mönstret på gymnasiet.

8.3 Påverkan mellan grund- och gymnasieskolan

Ytterligare en möjlighet är att konkurrensen bland gymnasieskolor påverkar betygssättningen på högstadiet och vice versa. Ett sätt att undersöka detta är att inkludera friskoleandelen på gymnasiet och interagera denna andel med andelen friskoleelever i grundskolan. Detta svarar dels på frågan om betygssättningen på högstadiet påverkas av att konkurrensen om gymnasieeleverna är stark, dels om effekterna av konkurrens på olika nivåer tenderar att förstärka eller försvaga varandra.

Tabell 8.3 Konkurrens på olika nivåer

	P/E – NP-betyg	Toppbetyg (grund)	Höga betyg (gymn)
Konkurrens (grundskola)	0.200 (0.122)	0.010 (0.006)	0.005 (0.015)
Konkurrens (gymnasiet)	0.018 (0.055)	0.004 (0.003)	0.023** (0.011)
Grundskoleandel x Gymnasieandel	0.119 (0.369)	0.000 (0.023)	0.030 (0.068)
Obersvationer	1069913	1485749	1222095
R2	0.73	0.64	0.67

Konkurrens mäts som andelen friskoleelever på respektive nivå. Samtliga specifikation innehåller familjefixa effekter och länsspecifika trender. Standardfelen är klustrade på kommunnivå.

På grund av korrelationen mellan andelen friskoleelever på grundskole- och gymnasienivå sjunker den statistiska signifikansnivån lite i skattningarna. Eventuella effekter av konkurrens mellan stadierna är därför svåra att identifiera och det är svårt att dra några tydliga slutsatser av resultaten i Tabell 8.3. Det finns en antydning till att konkurrensen på olika skolnivåer förstärker varandra men estimaten är inte statistiskt signifikanta.

Ett annat sätt att undersöka hur konkurrens på olika nivåer i skolsystemet påverkar varandra är att studera effekterna av det reformerade antagningssystemet till de kommunala gymnasieskolorna i Stockholm. Från och med hösten 2000 gick Stockholms kommun över till ett system där grundskolebetyget var det enda urvalskriteriet till gymnasiet. Tidigare hade eleverna förtur till den skola som de bodde närmast. Övergången till betygsintagning innebar att alla elever i Stockholm fick möjlighet att söka till alla skolor vilket markant skärpte konkurrensen mellan eleverna om platserna på de mest attraktiva skolorna. Tidigare forskning har visat att denna reform ökade segregationen (Söderström och Uusitalo, 2010) men utan att förbättra elevernas studieresultat på gymnasiet (Söderström, 2006). Det är emellertid troligt att elevernas skolresultat påverkades redan i grundskolan eftersom reformen stärkte elevernas incitament att arbeta för att få högre betyg redan i högstadiet. Detta kan dels ha lett till att eleverna studerade mer men även att högstadieskolorna blev generösare i sin betygssättning.

För att undersöka effekten av övergången till betygsantagning jämförs betygsutvecklingen i Stockholms kommun före och efter reformen med betygsutvecklingen i övriga kommuner i Stockholms län (åren är 1998 till 2004).³⁴ För att ta hänsyn till eventuella förändringar i befolkningsunderlaget så används dels en specifikation med detaljerade individuella kontrollvariabler, dels en specifikation med familjefixa effekter. Som nämnts tidigare innebär det senare att man jämför

³⁴ Notera att resultaten inte förefaller känsliga för förändringar i undersökningsperioden.

betygssättningen för syskon som gick ut högstadiet under olika antagningsystem till gymnasiet.³⁵

I de första kolumnerna i Tabell 8.4 kan man se att genomsnittsbetygen ökade något som en följd av betygsreformen. Detta betyder inte att betygsinflationen ökade utan det kan även bero på att eleverna ansträngde sig mer när betygen fick ökad betydelse. I de nästa två kolumnerna visas att andelen toppbetyg ökade markant som en följd av antagningsreformen. Enligt skattningen ökade andelen med 0,8 procentenheter. Eftersom i genomsnitt 0,6 procent av eleverna år 2000 gick ut med toppbetyg är detta en mycket stor ökning. Återigen kan detta bero på att inte minst de topppresterande eleverna lade ner mer energi på sina studier efter antagningsreformen. I de sista två kolumnerna visas att betygen i de praktiskt-estetiska ämnena ökade i förhållande till betygen i ämnen med nationella prov. Detta kan vara en indikation på att antagningsreformen ledde till betygsinflation i högstadiet som en följd av att högstadiebetygen blev viktigare för eleverna. En annan förklaring är att reformen fick eleverna att anstränga sig förhållandevis mycket i de praktiskt-estetiska ämnena, kanske då vissa elever endast ägnade dessa ämnen ett marginellt intresse innan reformen.

Tabell 8.4 Antagningsreformen till Stockholms gymnasier

	Betyg åk9	Betyg åk 9	Toppbetyg	Toppbetyg	PE/Test	PE/Test
Reformeffekt	0.055*** (0.016)	0.067* (0.034)	0.008*** (0.002)	0.008** (0.003)	0.051** (0.021)	0.036 (0.043)
Kommun FE	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
Familj FE	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja
Familjekont	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
Observations	123217	123217	123217	123217	123217	123217
R2	0.24	0.89	0.02	0.78	0.03	0.91

De beroende variabelerna är i tur och ordning: medelbetyg i årskurs 9, en indikator som tar värdet ett (1) om eleven gick ut grundkolan med toppbetyg och noll (0) annars samt skillnaden mellan betygen i praktiskt/estetiska ämnen och ämnen med nationella prov. Samtliga specifikationer innehåller tideffekter och kontrollvariabler på individnivå. Analysperioden är 1998-2004. Standardfelen är klustrade på kommunnivå.

Sammantaget är det tydligt att antagningsreformen ledde till höjda högstadiebetyg i Stockholm på ett sätt som skulle kunna tyda på ökad betygsinflation. En förklaring som inte kan uteslutas är dock att reformen fick eleverna att arbeta hårdare redan i högstadiet.

³⁵ Specifikationen är som följer: $Utfall_{ikt} = \beta_1 Reform_{kt} + \gamma Kontrollvariabler_t + FX_{ik} + Tidseffekter_t + \varepsilon_{ikt}$. Indikatorn i står för familj, k för kommun och t för tidsperiod. Reform är en indikator som tar värdet ett (1) i Stockholm från 2000 och värdet noll (0) för övriga kommuner och tidsperioder. γ fångar effekterna av en uppsättning kontrollvariabler medan FX är en uppsättning kommun eller familjeeffekter. Tideffekter är en vektor tidsindikatorer.

8.4 Sammanfattning

Resultaten i detta avsnitt visar att ökad konkurrens tenderar att leda till en högre andel toppbetyg och riktigt höga betyg. Det finns även vissa tecken på att denna effekt är starkare under det målstyrda än det relativa betygssystemet men detta resultat ska inte övertolkas då det även kan finnas andra samhällstrender som kan förklara denna relation. Att andelen toppbetyg ökar som en konsekvens av ökad konkurrens skulle kunna bero på betygsinflation men det kan även bero på att konkurrensutsatta skolorna bättre tar hand om högpresterande elever.

Det finns inga tydliga tecken på att betygssättningen för olika elevgrupper påverkas på olika sätt av ökad konkurrensutsättning och inte heller på att konkurrensen på grundskolan påverkar betygen på gymnasiet eller vice versa. Däremot finns det tydliga tecken på att grundskolebetygen ökade när antagningen till gymnasiet i Stockholm blev betygsbaserad. Särskilt stark är denna effekt för andelen elever med toppbetyg. Om detta berodde på att högstadieläverna ansträngde sig mer eller på att grundskolorna blev generösare i betygssättningen går dock inte att svara på med det material som här finns tillgängligt.

9 Sammanfattning och slutsatser

Denna rapport undersöker skillnader mellan betyg och resultat på nationella prov, mellan betyg i praktiskt-estetiska ämnen och ämnen med nationella prov samt mellan gymnasie- och grundskolebetyg. Enligt analysen i denna rapport finns inga stora skillnader i hur fristående och kommunala skolor sätter betyg i dagsläget. De fristående gymnasieskolorna förefaller emellertid ha varit generösa i betygssättningen under åren kring sekelskiften och de fristående grundskolorna under 00-talets första halva. De senaste åren har däremot skillnaderna i betygssättning varit små.

Däremot är det tydligt att den ökade konkurrensen mellan skolorna i viss mån bidragit till den betygsinflation vi sett i Sverige under de senaste 10 till 15 åren. Medan rapporten främst fokuserar på den konkurrens som uppstått i och med friskolornas expansion så tyder resultaten på att även konkurrens mellan kommunala skolor spelar viss roll. Några resultat i rapporten indikerar vidare att effekten av konkurrens mellan skolorna på betygsinflation ökade efter att man gick över från ett normbaserat till ett målstyrt betygssystem.

Effekten av konkurrens på betygsinflationen är enligt den analys som genomförts liten; en expansion av friskolesektorn på tio procentenheter skulle enligt skattningarna ha lett till en höjning av genomsnittsbetygen på mellan ett och två meritvärdespoäng på grundskolan. Då det maximala meritvärdet uppgår till 320 och medel ligger kring 206 kan denna effekt närmast förefalla trivial. Samtidigt ska det framhållas att analysen av flera skäl sannolikt underskattar den sanna effekten på betygsinflation som konkurrensen ger upphov till. För det första beror detta på att betygsinflation måste mätas genom att jämföra betygen med ett objektiva kunskapsmått. Något sådant objektiva mått finns emellertid inte och det är troligt att de mått som använts i sig påverkats av konkurrensen. För det andra utgår analysen från att konkurrensen mellan skolor i en kommun enbart påverkar betygssättningen inom denna kommun. Sannolikt påverkas dock även kommuner med begränsad konkurrens av att betygen i andra kommuner höjs. Vad den sanna effekten av konkurrens mellan skolor är går inte att svara på men även om denna är ett par gånger större än den uppskattade så skulle ändå en betydande betygsinflation kvarstå att förklara.

Resultaten tyder vidare på att det inte finns några större skillnader i hur konkurrensen påverkar betygssättningen för olika grupper av elever: barn till hög- och lågutbildade, pojkar och flickor, svensk- och utlandsfödda verkar alla påverkas på ungefär samma sätt. Inte heller verkar konkurrensen mellan gymnasieskolor påverka betygssättningen på grundskolan och betygssättningen i gymnasiet förefaller orelaterad till konkurrensen mellan grundskolor. Däremot förefaller betygen i grundskolan öka när grundskolebetygen blir viktigare vid antagningen till gymnasiet. Huruvida detta beror på att eleverna anstränger sig mer eller på att

grundskolorna blir generösare i betygssättningen (eller både och) går dock inte att svara på inom ramen för denna rapport.

Ökad konkurrens tenderar att ge leda till att kundernas önskemål i allt högre grad tillfredställs. Detta är ofta själva syftet med konkurrensutsättning men i vissa sammanhang kan det få negativa konsekvenser. I det svenska utbildningssystemet är betygen ytterst betydelsefulla för den enskilde eleven så att konkurrensutsättning leder till betygsinflation är därför precis vad man kan förvänta sig. Framförallt gäller detta då den externa kontrollen av betygssättningen är svag. Enligt flera utvärderingar av Skolverket och Skolinspektionen har också kontrollen och likvärdigheten i betygssättningen varit under all kritik sedan det målrelaterade betygssystemet infördes.

Betygsinflation är allvarlig då den tenderar att göra betygen mindre likvärdiga vilket minskar deras värde och legitimitet som antagningsinstrument till vidare studier. Detta är bekymmersamt då betygen verkar vara överlägsna andra instrument när det gäller att avgöra studentens akademiska förutsättningar. Dessutom har inflationen direkta effekter på elevernas kunskapsnivå då de tenderar att lära sig mindre om det är lätt att uppnå höga betyg. Vidare så försvårar betygsinflationen kvalitetsutvärderingen av enskilda skolor.

Att åtgärda dessa problem genom att minska konkurrensen mellan skolorna förefaller svårt. Dels är det fria skolvalet populärt, dels konkurrerar även kommunala skolor med varandra. Att helt förhindra denna typ av konkurrens skulle innebära stora inskränkningar av familjernas inflytande över sina barns skolplacering. Eftersom det rimligen även finns positiva effekter av en viss grad av konkurrens på skolområdet är detta heller knappast önskvärt. Dessutom tyder resultaten i denna rapport på att konkurrensen är en bidragande orsak till betygsinflationen; huvudförklaringen finns troligen i det dåligt förankrade betygssystemet.

En bättre väg är därför att göra betygssystemet bättre förankrat exempelvis via ett förhållandevis heltäckande system av centralt rättade nationella prov. På gymnasiet är detta svårt att genomföra då det kursbaserade betygssystemet sätter upp logistiska hinder. Ett alternativ vore att återgå till ett system med slutbetyg i varje ämne men det finns i detta sammanhang självklart fler aspekter att beakta.³⁶

En mer generell lärdom är att avregleringar och konkurrensutsättningar av branscher som tidigare präglats av offentlig produktion måste föregås av en noggrann analys. I allmänhet finns det – eller har funnits – vissa skäl till att produktionen av dessa tjänster utförts i offentlig regi. Genom att ha en klar bild över vilka problem konkurrensutsättningen av den specifika branschen kan orsaka är det också möjligt att vidta de åtgärder som krävs för att minska eventuella skadeverkningar. I skolans område genomfördes konkurrensutsättningen samtidigt

---

³⁶ Systemet med kursbetyg på gymnasiet diskuteras bland annat i SOU 2002: 120 och SOU 2008:27.

som skolan kommunaliserades och de centrala skolmyndigheternas roll övervakande och rådgivande roll försvagades.³⁷ Kort efter det fria skolvalets införande genomdrevs vidare en betygsreform som minskade betygssystemets förankring genom att den tidigare relativa betygssättningen övergavs. Dessutom minskades betygsens koppling till de nationella proven i samband med betygsreformen. Sammantaget är det knappast underligt att dessa reformer sammantaget resulterat i betygsinflation. Det underliga ligger snarast i att man inte förutsåg dessa konsekvenser och tidigt vidtog åtgärder för att hantera problemen.

Om man ser bortom betygsfrågan pekar denna rapport på att det inte är uppenbart att den enskilde och samhället har samma motiv när det gäller att välja utbildning. Detta är också en av anledningarna till att utbildning är kraftigt subventionerad av det offentliga. Dessutom är informationsproblemen i utbildningssektorn stora. Det är svårt att veta vilken utbildning som passar den enskilde bäst och även om man skulle veta detta kan det vara svårt att avgöra om det är en sådan utbildning man faktiskt får. Informationsproblemen liknar de som präglar förhållandet mellan patient och sjukvård där det är ytterst svårt för den enskilde att ha en informerad uppfattning om den vård man behöver och erhåller. Till skillnad från i sjukvården finns det inom utbildningssektorn i princip inga möjligheter att utkräva ansvar för att utbildningsleverantören inte levt upp till de kvalitetskrav den enskilde förväntat sig.

Dessa problem finns självfallet oavsett om utbildningen är konkurrensutsatt eller inte och det är inget som garanterar att en offentlig monopolist skulle leverera en högkvalitativ tjänst. Vad det betyder är däremot att det måste finnas offentliga regleringar och sanktionsmöjligheter inom skolans område då det är tveksamt att marknadskrafterna själva kommer att leverera de resultat man förväntar sig; oavsett om detta är ur den enskildes eller samhällets perspektiv. Det är därför rimligt att skolan är hårt reglerad och att det finns tydliga sanktionsmöjligheter mot de skolor som inte lever upp till kvalitetskraven. För att uppnå konkurrensneutralitet mellan offentliga och privata skolor är det också viktigt att dessa regler gäller lika för alla skolor, oavsett huvudman. Utan att gå in på detaljerna i den nya skollagen så är det därför utmärkt att denna har den allmänna inriktningen att samma regler ska gälla för fristående och kommunala skolor.

---

³⁷ Denna utveckling beskrivs av Stenlås (2009).

Referenser

- Ahlin, Åsa (2003) "Does school competition matter? Effects of a large scale school choice reform on student performance", Nationalekonomiska institutionen Uppsala universitet WP 2003:2.
- Betts, Julian and Jeffrey Grogger (2003) "The impact of grading standards on student achievement, educational attainment, and entry-level earnings", *Economics of Education Review* 22 (4), 343-352.
- Boone, Jan (2008) "A new way to measure competition", *Economic Journal*, 118, 1245-1261.
- Björklund, Anders, Per-Anders Edin, Peter Fredriksson och Alan Kreuger (2003) *Den svenska skolan – effektiv och jämlik?* Stockholm: SNS Förlag.
- Björklund, Anders och Mikael Lindahl (2005) *Utbildning och ekonomisk utveckling – vad visar den empiriska forskningen om orsakssambanden?* ESS Rapport 2005:1.
- Björklund, Anders, Peter Fredriksson, Jan-Eric Gustafsson och Björn Öckert (2010) "Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknadseffekter: vad säger forskningen?" IFAU Rapport 2010:13.
- Black, S. och S. Machin (2010) "Housing valuations and school performance" I *Handbook of the Economics of Education vol 3*, Elsevier.
- Bonesronning, Hans (2004a) "Do the teachers' grading practices affect student achievement?", *Education Economics*, 12(2), 151-167.
- Bonesrönning, Hans (2004b) "Can effective teacher behavior be identified?", *Economics of Education Review*, 23, 237-247.
- Böhlmark, Anders och Mikael Lindahl (2007) "The impact of school choice on pupil achievement, segregation, and costs: Swedish evidence", IZA DP 2786.
- Böhlmark, Anders och Mikael Lindahl (2008) "Does school privatization improve educational achievement? Evidence from Sweden's voucher program", IZA DP 3691.
- Cliffordson, Christina (2004) "Betygsinflation i det målrelaterade betygssystemet", *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 9(1), 1-14.
- Emanuelsson I and Fischbein S (1986) "Vive la Difference? A study on Sex and Schooling", *Scandinavian Journal of Educational Research* 30, 71-84.

Eurydice (2010) *Key data on education in Europe 2009*, European Commission.

Figlio, David (2006) "Testing, crime, and punishment", *Journal of Public Economics*, 90(4-5), 837-851.

Figlio, David och Cassandra Hart (2010) "Competitive effects of means-tested school vouchers", NBER Working Paper 16056.

Figlio, David och Susanna Loeb (2010) "School accountability" i *Handbook of the Economics of Education*, vol 3, I tryck.

Figlio, David och Maurice Lucas (2004) "Do high grading standards affect student performance?", *Journal of Public Economics* 88(9-10), 1815-1834.

Friesen, Jane, Mohsen Javdani och Simon Woodcock (2009) "Does public information about school quality lead to flight from low-achieving schools?", IZA DP 4632.

Gibbons, Stephen och Olmo Silva (2009) "School quality, child wellbeing, and parents' satisfaction", CEE DP 103.

Henrekson, Magnus och Jonas Vlachos (2009) "Konkurrens om eleverna ger orättvisa betyg", *DN Debatt* 2009-08-17.

Jacob, Brian (2005) "Accountability, incentives and behavior: Evidence from school reform in Chicago." *Journal of Public Economics*. 89(5-6), 761-796.

Jacob, Brian (2007) "Test-Based Accountability and Student Achievement: An Investigation of Differential Performance on NAEP and State Assessments." NBER Working Paper #12817.

Jacob, Brian and Steven Levitt (2003) "Rotten apples: An investigation of the prevalence and predictors of teacher cheating" *Quarterly Journal of Economics*, 118(3), 843-877.

Jutell, Anders och Sana Vivansia (2008) "Vilka är det som driver fristående skolor?", Rapport från Skolinspektionen.

Koretz, Daniel (2008) *Measuring up: What educational testing really tells us*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Laurent, Birgitta (2006) *Friskolorna är bäst i klassen: En jämförande attitydmätning bland fristående och kommunala skolor*, Rapport från Svenskt Näringsliv.

Lavy, Victor (2010) "Effects of free choice among public schools", *Review of Economic Studies*, 77(3), 1164-1191.

Lindahl, Erika (2007) "Comparing teacher's assessments and national test results – Evidence from Sweden", IFAU WP 2007:24.

MacLeod, W.Bentley och Miguel Urquiola (2009) "Anti-lemons: School reputation and educational quality", NBER Working Paper 15112.

Modig, Arne och Viktor Wemminger (2009a) "Lärare i skolan", undersökning av Novus Opinion för Svenskt Näringsliv.

Modig, Arne och Viktor Wemminger (2009b) "Föräldrar om skolan", undersökning av Novus Opinion för Svenskt Näringsliv.

Neal, Derek och Diane Whitmore Schanztenbach (2010) "Left behind by design: Proficiency counts and test-based accountability", *The Review of Economics & Statistics*, 92(2), 263-283.

Ravitch, Diane (2010) *The death and life of the great American school system: How testing and choice are undermining education*, Basic Books.

Rouse, Cecilia och Lisa Barrow (2009) "School vouchers and student achievement: Recent evidence -and remaining questions", *Annual Review of Economics*, 1, 17-42.

Sandström, Mikael och Fredrik Bergström (2005) "School vouchers in practice: competition will not hurt you", *Journal of Public Economics*, 89, 351-380.

Sandström, Mikael och Fredrik Bergström (2007) "Konkurrens mellan skolor – för kvalitetens skull!" I A. Lindbom (red.) *Frikolorna och framtiden – segregation, kostnader och effektivitet*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.

SCB (2009) "Finansiärer och utförare inom vård, skola och omsorg 2007", Statistiska meddelanden OE 29 SM 0901.

SCB (2010) "Finansiärer och utförare inom vård, skola och omsorg 2008", Statistiska meddelanden OE 29 SM 1001.

Skolinspektionen (2010a) *Betygsättning i gymnasieskolan*, Kvalitetsgranskning rapport 2010:12.

Skolinspektionen (2010b) "Kontrollrättning av nationella prov i grundskolan och gymnasieskolan", Redovisning av regeringsuppdrag dnr U2009/4877/G.

Skolverket (2007) *Provbetyg – slutbetyg – likvärdig bedömning? En statistisk analys av sambandet mellan nationella prov och slutbetyg i grundskolans årskurs 9, 1998-2006*, Skolverket rapport 300.

Skolverket (2009a) *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*, Skolverket: Stockholm.

Skolverket (2009b) *Beskrivande data 2009. Förskoleverksamhet, skolbarnomsorg, skola och vuxenutbildning*, Skolverket rapport 335.

Skolverket (2009c) *Skolverkets lägesbedömning 2009. Förskoleverksamhet, skolbarnomsorg, skola och vuxenutbildning*, Skolverket rapport 337.

Skolverket (2009d) *Likvärdig betygssättning i gymnasieskolan. En analys av sambandet mellan nationella prov och kursbetyg*, Skolverket rapport 338.

Skolverket (2009e) *Bedömaröverensstämmelse vid bedömning av nationella prov*, Dnr 2008:286.

Skolverket (2010) *Redovisning av uppdrag om skillnaden mellan betygsresultat på nationella prov och ämnesbetyg i svenska, matematik och engelska i årskurs 9*, Dnr 01-2010:22.

Skolverket (2010b) *Rustad för framtiden? PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap*, Rapport 352.

SOU 2002:120 *Åtta vägar till kunskap – en ny struktur för gymnasieskolan*, Fritzes förlag: Stockholm.

SOU 2004: 29 *Tre vägar till den öppna högskolan*, Fritzes förlag: Stockholm.

SOU 2008:27 *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*, Fritzes förlag: Stockholm.

Stenlås, Niklas (2009) *En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*, Rapport till ESO 2009:6.

Söderström, Martin (2006) "School choice and student achievement – new evidence on open-enrolment" IFAU Working Paper 2006:16.

Söderström, Martin och Roope Uusitalo (2010) "School choice and segregation: evidence from an admission reform", *Scandinavian Journal of Economics*, 112, 55-76.

Tyrefors-Hinnerich, Björn, Erik Höglin och Magnus Johannesson (2010) "Are men discriminated against in Swedish schools?", uppsats Stockholms universitet.

Walsh, Patrick (2010) "Does competition among schools encourage grade inflation?", *Journal of School Choice*, 4(2), 149-173.

Wikström, Christina (2005) "Grade stability in a criterion-referenced grading system: the Swedish example", *Assessment in Education*, 12(2), 125-144.

Wikström, Christina och Magnus Wikström (2005) "Grade inflation and school competition:an empirical analysis based on the Swedish upper secondary schools", *Economics of Education Review*, 24, 309-322.

Appendix

Appendix A

För att skatta sambandet mellan skolkonkurrens och betygsinflation går det att använda flera olika varianter av den grundläggande empiriska specifikation som beskrivs i rapporten. I samtliga specifikationer kontrolleras för tidsspecifika chocker, familj- eller kommunspecifika fixa effekter, variabler som tar hänsyn till elevens och föräldrarnas ursprungsland, föräldrarnas inkomst och utbildning, samt elevens kön och födelsekvartal. I flera specifikationer inkluderas dessutom linjära trender på länsnivå. Då betygsinflation uttrycks som förhållandet mellan ett utfallsmått som är förhållandevis lätt att manipulera av betygssättaren och ett som är svårare att manipulera. Skillnaden mellan dessa mått är det som kallas för betygsinflation men det finns flera sätt att empiriskt modellera relationen mellan det mer subjektiva och det mer objektiva resultatmättet.

Ett sätt att undersöka förhållandet mellan det mer subjektiva och det mer objektiva kunskapsmättet är att helt enkelt undersöka hur skillnaden mellan dessa förhåller sig till andelen friskoleelever. I specifikationen nedan är β_1 en indikator på hur skolkonkurrens påverkar betygsinflationen i en kommun.

Specifikation 1: (Subjektivt resultatmätt - Objektivt resultatmätt) = β_1 Friskoleandel + Övriga kontrollvariabler + Felterm.

Slutligen går det att skatta sambandet genom att helt enkelt inkludera det mer objektiva kunskapsmättet som en kontrollvariabel i regressionen.

Specifikation 2: Subjektivt resultatmätt = β_1 Friskoleandel + β_2 Objektivt resultatmätt + Övriga kontrollvariabler + Felterm.

Appendix B

Tabell B.1 Betyg och nationella prov (specifikation 2)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Konkurrens (andel elever)	0.129* (0.067)	0.156 (0.100)		0.156 (0.097)		0.162 (0.100)
Konkurrens (antal skolor)			0.002* (0.001)	0.002* (0.001)		
Konkurrens (skolor/ elev)					0.008 (0.021)	0.010 (0.021)
NP-resultat	0.725*** (0.003)	0.648*** (0.007)	0.648*** (0.007)	0.648*** (0.007)	0.648*** (0.007)	0.648*** (0.007)
Kommuneffekter	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Familjeeffekter	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Observationer	647410	647410	647595	647410	647595	647410
R2	0.67	0.94	0.94	0.94	0.94	0.94

Not: Den beroende variabeln är elevens standardiserade genomsnittsbetyg. Alla regressioner innehåller länsspecifika trender samt kontroller för elevens resultat på de nationella proven, kön, födelsemånad och ursprungsland. Regression (1) och (2) innehåller kontroller för respektive förälders inkomst (log), utbildningsnivå, ålder och ursprungsland (13 kategorier). Undersökningsperiod 2003-2008. Standardfelen är klustrade på kommunnivå.

Tabell B.2 Praktiskt/estetiska betyg och ämnen med nationella prov (specifikation 2)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Konkurrens (andel elever)	0.113*** (0.042)	0.147*** (0.055)		0.143*** (0.054)		0.155*** (0.054)
Konkurrens (antal skolor)			0.001* (0.001)	0.001* (0.001)		
Konkurrens (skolor/ elev)					0.021** (0.009)	0.022** (0.009)
NP-resultat	0.527*** (0.004)	0.469*** (0.006)	0.469*** (0.006)	0.469*** (0.006)	0.469*** (0.006)	0.469*** (0.006)
Kommuneffekter	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Familjeeffekter	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Observationer	1148125	1148125	1157144	1148125	1157144	1148125
R2	0.51	0.87	0.86	0.87	0.86	0.87

Not: Den beroende variabeln är elevens standardiserade genomsnittsbetyg i praktiskt-estetiska ämnen (bild, slöjd, hemkunskap, idrott och musik) Alla regressioner innehåller länsspecifika trender samt kontroller för elevens betyg i ämnen med nationella prov (svenska, engelska ochh matematik), kön, födelsemånad och ursprungsland. Regression (1) och (2) innehåller kontroller för respektive förälders inkomst (log), utbildningsnivå, ålder och ursprungsland (13 kategorier).

Undersökningsperiod 1998-2008. Standardfelen är klustrade på kommunnivå.

Tabell B.3 Skillnad mellan gymnasie- och grundskolebetyg (specifikation 2)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Friskoleandel (Högstadiet)	-0.169 (0.105)	-0.249 (0.155)	-0.262 (0.163)	-0.251 (0.153)	-0.270* (0.163)	-0.251 (0.155)
Antal skolor (Högstadiet)			0.000 (0.001)			
Skolor/elev (Högstadiet)				-0.004 (0.017)		
Friskoleandel (Gymnasiet)					0.092 (0.061)	
Skolor/elever (Gymnasiet)						0.016*** (0.005)
Kommuneffekter	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Familjeeffekter	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Observationer	818001	818001	818001	818001	810928	818001
R2	0.54	0.89	0.89	0.89	0.89	0.89

Not: Den beroende variabeln är elevens standardiserade gymnasiebetyg. Alla regressioner innehåller och elevens standardiserade grundskolebetyg, länsspecifika trender samt kontroller för elevens kön, födelsemånad och ursprungsland. Regression (1) innehåller kontroller för respektive förälders inkomst (log), utbildningsnivå, ålder och ursprungsland (13 kategorier). Undersökningsperiod 1998-2008. Standardfelen är klustrade på kommunnivå.

Tabell B.4 Höga betyg (Gymnasiet)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(8)
Konkurrens (andel elever)	0.034*** (0.008)	0.027*** (0.008)	0.011 (0.010)		0.026*** (0.009)		0.027*** (0.008)
Konkurrens (efter betygsreform)			0.016* (0.009)				
Antal skolor (kommun, ×10)				0.005*** (0.000)	0.004*** (0.000)		
Kommuneffekter	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Familjeeffekter	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Observationer	1222097	1222097	1222097	1232433	1222097	1232433	1222097
R2	0.03	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67

Not: Den beroende tar värdet ett (1) om en elev når upp till ett högt betyg och noll (0) annars. Alla regressioner innehåller länspecifika trender samt kontroller för elevens kön, födelsemånad och ursprungsland. Regression (1) innehåller kontroller för respektive förälders inkomst (log), utbildningsnivå, ålder och ursprungsland (13 kategorier). Standardfelen är klustrade på kommunnivå. Undersökningsperiod 1993-2008. Standardfelen är klustrade på kommunnivå.